

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

INDRĖ BILEVIČIŪTĖ
TEISĖS IR VALDYMO PROGRAMA

SAVAVALDŽIAVIMAS IR JO KVALIFIKAVIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
docentas dr. Olegas Fedosiukas

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1.SAVAVALDŽIAVIMO NORMOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE IŠTAKOS IR REIKŠMĖ .5	
2. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO SUDĖTIS IR KVALIFIKAVIMAS	10
2.1. Subjektinių teisių įgyvendinimo tvarka kaip savavaldžiavimo normos saugoma vertybė	11
2.2. Savavališkai įgyvendinamų teisių kategorijos	12
2.3. Teisės vykdymo savavališkumas.....	17
2.4. Didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams kaip būtinas požymis	19
2.5. Subjektyvieji savavaldžiavimo požymiai ir jų nustatymas.....	22
2.6. Savavaldžiavimą kvalifikuojančios aplinkybės	25
3. SAVAVALDŽIAVIMO ATRIBOJIMO KLAUSIMAI.....	32
3.1. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo turto prievartavimo.....	32
3.2. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo kitų teisės pažeidimų	37
3.2.1. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo administracinės teisės pažeidimo	38
3.2.2. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo civilinio delikto	42
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	46
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	50
SANTRAUKA.....	53
SUMMARY	54

ĮVADAS

Bendroji temos charakteristika ir aktualumas. Savavaldžiavimo norma nėra baudžiamosios teisės naujovė: ji buvo numatyta ir tarpukario Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose, ir 1961 m. Baudžiamajame kodekse, ją numato ir naujasis 2000 m. Baudžiamasis kodeksas, iki šiol nebuvo jokių darbų, kuriuose būtų išsamiai ir visapusiškai nagrinėjami tik šios nusikalstamos veikos sudėties požymiai, kvalifikavimo bei atirbojimo problemos.

Nepaisant to, kad savavaldžiavimo sudėtis ne kartą buvo papildyta, jos sudėtingos konstrukcijos nepavyko sukonkretinti taip, kad kvalifikuojant savavaldžiavimą nebūtų nuolat susiduriama su normų konkurencija bei priešingomis teisės šakomis. Atskleisti ir tiksliai nustatyti jos pobūdį ir įveikimo taisyklę yra aktuali teorinė ir praktinė nūdienos problema. Šio nusikaltimo vienodos ir išsamios praktikos nėra suformuotos, todėl praktikai tirdami baudžiamąsias bylas dažnai nevienodai supranta savavaldžiavimo sudėtį bei skirtingai vertina bylos aplinkybes. Savavaldžiavimo atvejų kiekvienais metais ne mažėja, o auga. Didžiąja dalimi šio nusikaltimo padidėjimą lėmė rinkos sąlygos, suaktyvėję skolinimosi procesai.

Tyrimo objektas yra savavaldžiavimas ir jo kvalifikavimas.

Tyrimo dalykas yra Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai, reglamentuojantys atsakomybę už savavaldžiavimą, šio įstatymo taikymo praktika, oficialūs įstatymo aiškinimai ir taikymo apibendrinimai, mokslinė literatūra.

Darbo tikslas yra atskleisti savavaldžiavimo raidos tendencijas, nusikaltimo sudėtį ir kvalifikavimo problemas, išryškinti įstatymo taikymo trūkumus ir spragas, teikti pasiūlymų dėl tinkamiausios savavaldžiavimo teisinės konstrukcijos.

Tyrimo uždaviniai yra:

- 1) Ištirti savavaldžiavimo ištakas ir reikšmę bei užsienio šalių galiojančių įstatymų atitinkamas normas;
- 2) Atlikti išsamią savavaldžiavimo teisinių požymių analizę;
- 3) Kuo detaliau aptarti aktualias šio nusikaltimo atirbojimo problemas;
- 4) Išryškinti teisinės reglamentacijos spragas ir trūkumus bei suformuluoti atitinkamas išvadas ir rekomendacijas.

Tyrimo hipotezė. Savavaldžiavimo normos konstrukcija yra tokia sudėtinga ir nekonkreči, kad kvalifikuojant šią nusikalstamą veiką, įstatymų leidėjas palieka labai plačią erdvę jos taikymo prasme.

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Tyrimo šaltiniais tapo Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamieji įstatymai, jų oficialūs aiškinimai, praktinė baudžiamųjų bylų medžiaga, Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikų suformuluotos nuostatos monografijose, disertacijose, mokomuosiuose ir periodiniuose leidiniuose.

Tyrimas atliktas taikant istorinį, lyginamąjį- teisinį, loginį- analitinį, sisteminės analizės ir kt. metodus. Istorinis metodas taikytas siekiant atskleisti savavaldžiavimo ištakas ir reikšmę. Lyginamasis- teisinis metodas. Juo lyginami ir vertinami Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamieji įstatymai, jų taikymo tendencijos, savavaldžiavimą ir turto prievartavimą bei kitus teisės pažeidimus siejantys panašumai ir skirtumai. Tokio lyginimo pagrindu daromos išvados apie savavaldžiavimo normos taikymo problemas. Loginis- analitinis metodas taikomas aiškinantis teisės normų turinį, darant apibendrinimus ir rašant išvadas. Sisteminės analizės metodas pasitelkiamas siekiant pateikti savavaldžiavimo sampratą, atskleidžiant požymius bei parodant kvalifikavimo problemas.

Praktinė darbo reikšmė. Darbe atskleidžiamos savavaldžiavimo ir jo kvalifikavimo problemos, su kuriomis susiduria teismai, bei šių problemų galimi sprendimo variantai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados ir rekomendacijos. Pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros ir kitų šaltinių sąrašas bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Pirmame darbo skyriuje analizuojamos savavaldžiavimo kaip teisinės kategorijos ištakos, tolesnė jos raida ir reglamentacija šiuolaikiniuose užsienio valstybių įstatymuose.

Antrame skyriuje, remiantis teisine literatūra, Lietuvos Aukščiausio Teismo kasacinėmis nutartimis, baudžiamųjų bylų praktine medžiaga, nagrinėjamos pagrindinė ir kvalifikuotos savavaldžiavimo sudėtys, įtvirtintos galiojančiame BK. Analizuojami objektyvieji savavaldžiavimo požymiai. Detaliai nagrinėjamos savavališkai įgyvendinamų teisių kategorijos, teisės vykdymo savavališkumas. Atskirai nagrinėjamas didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis. Analizuojami subjektyvieji požymiai, taip pat savavaldžiavimą kvalifikuojančios aplinkybės – fizinės, psichinės prievartos požymio reikšmė ir taikymo problematika.

Trečiame skyriuje nagrinėjamos savavaldžiavimo atirbojimo problemos. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo turto prievartavimo, kitų teisės pažeidimų – administracinės teisės bei civilinio delikto. Remiantis teorinėmis nuostatomis, teisinės praktikos teigiamais ir neigiamais pavyzdžiais, pateikiamos naujos, taip pat patikslinamos jau žinomos, minėtų kvalifikavimo problemų sprendimo koncepcijos.

1. SAVAVALDŽIAVIMO NORMOS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE IŠTAKOS IR REIKŠMĖ

Savivalė Lietuvoje nuo senų laikų yra draudžiama. Jau viduramžių teisėje aptinkamas savavaldžiavimo draudimas, kuris suprantamas kaip savavališko ginčo sprendimas. Antai jau 1468 metų Kazimiero teisyne, kuris buvo skirtas žemvaldžiams feodalams, įgijusiems imunitetą ir turėjusiems teisti savo valdinius – bajorus ir valstiečius, 20 straipsnyje buvo pasakyta: „kas savavališkai puldinės ar kirs miškus, tokį reikia skusti didžiajam kunigaikščiui“, o 21 straipsnyje detalizuota: jeigu kas imtų savavališkai kirsti (mišką) arba daryti užpuolimus ir tuo būtų padaryta kam skriauda, tai tas turi mums skustis <...> ir mūsų ponai vaivados turi liepti pašaukti kaltinamąjį ir prievarta atvesti pas save, ir iškvosti, o kaltei paaiškėjus įkalinti“¹. Apie tokių veiksmų draustinumą kalba ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Baudžiamasis Statutas (toliau BS). Nepriklausomos tarpukario Lietuvos laikotarpiu ši veika apibrėžta BS 507 straipsnyje. Savavaldžiavimo sampratą atitinkanti norma aptinkama 1903 Rusijos Imperijos Statute: „Kas nusikalto privertęs asmens smurtu, baustinu grasymu arba naudodamas piktam tėvų, globėjų arba kurią kitą valdžią, padaryti arba leisti ką, kuo peržengiama verčiamojo žmogaus teisė arba pareiga, arba atsisakyti nuo teisės vykdymo arba pareigos atlikimo <...>, jei privertęs žmogus turėjo pakankamo pagrindo manyti, kad versdamas jis vykdaš savo teisę, tai jis yra baudžiamas“. Savavaldžiavimas buvo laikomas nusikaltimu ir nepriklausomos tarpukario Lietuvos ir sovietiniu laikotarpiu.

Nuo 1940 metų Lietuvoje įvestas 1926 metų Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas, kuris buvo pakeistas tik 1961 metais, įsigaliojus LTSR baudžiamajam kodeksui. 1961 metų LTSR Baudžiamasis kodeksas savavaldžiavimą priskyrė prie nusikaltimų valdymo tvarkai (214str.)². Šioje normoje buvo išskirti piliečių, valstybės ir visuomeninių įstaigų, įmonių ir organizacijų teisės bei interesai. Tačiau sovietiniais laikais ši norma buvo faktiškai nereikalinga, nes sutinkama savavaldžiavimo forma praktikoje buvo „neteisėtas savo vaiko pagrobimas“, „savavališkas buto užėmimas“. Situacija pasikeitė pasikeitus ekonominei bei politinei sistemai. Lietuvos Respublikos 1994 liepos mėn. 19 d. įstatymu savavaldžiavimo sudėtis buvo papildyta ir atsirado nauji nusikaltimo požymiai: „kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymas“, „grasinimas sunaikinti ar sugadinti turtą“, o taip pat kvalifikuojantys požymiai- buvęs teistumas, grupės iš anksto susitarusių asmenų padaryta veika. Tai buvo laikmetis, kuomet asmenys, tapę ūkio subjektais, skolino pinigus, sudarinėjo civilinius sandorius, o vienai šaliai nesilaikant susitarimo sąlygų, padažnėjo savo ar kito asmens tikros ar

¹ Valikonytė I. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės Ponų tarybos vaidmuo valstybiniame ir politiniame gyvenime XVa. antroje pusėje. Vilnius. 1972. T.13. P.71-80.

² LTSR Baudžiamasis kodeksas. Vilnius. 1961. P. 103.

tariamoms teisėms realizavimas savo nuožiūra, prasidėjo savavališkas skolų išmušinėjimas: atsiėmimas per jėgą, neteisėtai.

Suprantama, kad tokią nusikalstamą veiką draudžia ir daugelio kitų šalių baudžiamieji įstatymai. Vienos šalys savavaldžiavimo normą konstruoja detaliau, kitos - lakoniškiau, kur visi klausimai, susiję su normos taikymu, paliekami teismų praktikai ir mokslui. Savavaldžiavimas laikomas nusikaltimu Rusijoje, šalyse buvusiose TSRS sudėtyje, Ispanijoje, Norvegijoje, Švedijoje, Suomijoje, Vengrijoje.

Savavaldžiavimas reglamentuotas Rusijos Federacijos BK³ 330 str. Ir tai yra savavališki veiksmai, prieštaraujantys įstatymais ar kitais norminiais teisės aktais nustatyta tvarkai, kurių teisėtumas yra ginčijamas organizacijos arba asmens, jei tokiais veiksmais padaryta didelė žala. Šio straipsnio 2 dalis numato kvalifikuojančius požymius – smurto panaudojimą ar grasinimą jį panaudoti. Akivaizdu, jog savavaldžiavimu kėsinamasi į įstatymų nustatytą subjektinių teisių įgyvendinimo tvarką. Taigi savavaldžiavimu pripažįstamas teisių įgyvendinimas neteisėtomis priemonėmis – savavališkais veiksmais, kurių teisėtumas yra ginčijamas. Konstrukcijos „teisėtumas yra ginčijamas“ aiškinimas paliekamas teismo dispozicijai, kadangi įstatymų leidėjas detaliau to nepaaiškina.

Panaši savavaldžiavimo konstrukcija įtvirtinta ir Latvijos Respublikos BK⁴. Minėto kodešo 279 str. pateikiama jo konstrukcija: „savavaldžiavimas – tokie veiksmai, kurie prieštarauja norminiais teisės aktais nustatyta tvarkai ir kurių teisėtumas yra ginčijamas valstybinių ar savivaldybės institucijų arba kito asmens, jei tokie veiksmai susiję su didelės žalos padarymu“. Taip pat išskiriami kvalifikuojantys požymiai - iš anksto susitarusių asmenų grupės nusikaltimas, pakartotinumai, prievarta ir grasinimas, šaunamojo ginklo ar sprogstamųjų medžiagų panaudojimas. Akivaizdu, kad Rusijos Federacijos ir Latvijos Respublikos kodeksuose panašiai reglamentuojama savavaldžiavimo konstrukcija.

Gan laisvos konstrukcijos savavaldžiavimo sudėtis pateikiama Ispanijos Karalystės BK⁵ 455 straipsnyje „Savavališkas savo teisės realizavimas“: kaltinamas tas, kas siekdamas realizuoti savo teisę, panaudojo smurtą ar jėgą daiktų atžvilgiu. Straipsnio antroje dalyje skiriama aukštesnio laipsnio bausmė, jei smurtas ar grasinimai buvo vykdomi panaudojant ginklą ar kitą pavojingą objektą. Norma sudaryta bendrais požymiais kaip siekimas veikti panaudojant smurtą, grasinimus. Be abejo, norma apima visus nusikalstamo poveikio būdus, tarp jų ir fizinį smurtą. Akivaizdu tai, jog asmuo atsako tik už savavališką savo teisės realizavimą. Savavališko kito asmens teisės vykdymo ši norma neapima.

³ Rusijos Federacijos Baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁴ Latvijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵ Ispanijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas. http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html#

Pagal Bulgarijos Respublikos BK,⁶ savavaldžiavimą (323str.) padaro tas, kas savavališkai, prieštaraujant įstatymo nustatyta tvarkai, įgyvendins savo ginčijamą arba svetimo asmens turimą arba numanomą teisę. Pastebėtina tai, kad įstatymo pimeje dalyje nėra įvardinti padariniai, todėl darytina išvada, kad pagal pirmąją dalį, asmuo baudžiamas net ir nepadaręs esminės žalos asmens teisėms. Užtenka vien to fakto, kad savo ginčijamą ar svetimo asmens turimą arba numanomą teisę bandoma įgyvendinti nesilaikant įstatymo nustatytos tvarkos. Straipsnio penktoje dalyje išskiriami kvalifikuojantys požymiai – prievarta ir grasinimas. Manytina, kad panaudojus prievartą ar grasinimus žalos požymio nustatymas nėra būtinas. Pagal straipsnio antrąją dalį, atsako tas, kas savavališkai pasisavins jam nepriklausantį nekilnojamą turtą. Įdomu tai, jog kaltas asmuo po atitinkamos valstybės institucijos įspėjimo, nedelsiant atkūręs pirminę faktinę padėtį, nėra baudžiamas.

Lenkijos Respublikos BK⁷ 191 str. 2 d. pateikia tokią konstrukciją - savavaldžiavimą padaro tas, kas naudoja smurtą arba neteisėtais grasinimais siekia priversti grąžinti išskolinimus. Įstatyme tiesiogiai nurodyta, kad veika pripažįstama savavaldžiavimu tik panaudojus smurtą arba grasinimus. Taip pat matome, jog įstatymas yra labai susiaurintas ir apima tik piniginę prievolę.

Štai Norvegijos Karalystės BK⁸ pateikiamas laisvos formos savavaldžiavimo apibrėžimas. Remiantis šio kodekso 392 str. 2 d., dėl savavaldžiavimo kaltas tas, kuris veikė su tikslu apginti tikras arba tariamas savo teises. Suprantama, kad asmuo atsako tik už savavališką savo teisės realizavimą. Nenumatyti jokie kvalifikuojantys požymiai. Yra paliekama didelė normos interpretavimo laisvė.

Taip pat laisvos formos savavaldžiavimo apibrėžimas pateikiamas ir Švedijos Karalystės BK⁹ 8 sk. 9 str. , kur savavaldžiavimu kaltinamas tas, kas, siekdamas atkurti savo teises, neteisėtai įsikiš į kito asmens nuosavybę. Čia taip pat klausimai, susiję su normos taikymu, paliekami teismų praktikai.

Suomijos Respublikos BK¹⁰ 17 sk. 9 str. pateikia toki apibrėžimą – šį nusikaltimą padaro tas, kas, siekdamas apsaugoti arba įgyvendinti savo teises, imasi neteisėtų priemonių nesikreipdamas į kompetetingas vadžios institucijas, turi būti nuteistas, nebent griežtesnė sankcija už šį poelgį yra įtvirtinta kituose teisės aktuose. Iš straipsnio dispozicijos matome, kad neteisėtas savo teisės įgyvendinimas galimai reglamentuotas ir kituose Suomijos įstatymuose. Taigi manytina, kad šis Suomijos BK straipsnis taikomas nesant didelės žalos požymio bei

⁶ Bulgarijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.

<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1245689&subID=100109090,100109258#text>

⁷ Lenkijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. <http://karne.pl/karny.html>

⁸ Norvegijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas.

<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1690/file/c428fe3723f10dcbcf983ed59145.htm/preview>

⁹ Švedijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

¹⁰ Suomijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

smurto ar grasinimų. Panaudojus smurtą ar grasinimus bus taikomas kitas įstatymas. Taip yra todėl, kad baudžiamųjų teisės normų yra ir kituose įstatymuose ar poįstatyminiuose aktuose.

Pagal galiojančio Vengrijos Respublikos BK¹¹ 273 str., savavaldžiavimą padaro tas, kas panaudodamas smurtą ar grasinimus, su tikslu priversti vykdyti jo teisėtą ar tariamai teisėtą piniginių reikalavimą, priverčia kitą asmenį taip veikti arba neveikti, arba tai išgyventi. Šis straipsnis netaikomas, jeigu smurtavimas ar grasinimas yra sankcionuota priemonė reikalavimui ar vykdymui užtikrinti. Iš straipsnio dispozicijos matome, kad prievarta pareikštas reikalavimas nukreiptas į konkretų turtą - pinigus. Straipsnis taikomas tik panaudojus smurtą ar grasinimus, kurie, žinoma, apima įvairaus pobūdžio prievartinę veiką.

Pažymima, kad tose Europos valstybėse, kurių BK nekriminalizuoja savavaldžiavimo, teisės vykdymas neleistinomis priemonėmis neturi atskiros teisinės reikšmės ir gali būti pripažintas nusikalstamu, jeigu atitinka kokio nors įprasto nusikaltimo požymius (kūno sužalojimo, grasinimo ir pan.).

Dabar galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas savavaldžiavimo sudėtį taip pat priskiria prie nusikaltimų valdymo tvarkai ir yra reglamentuotas LR BK¹² 294 straipsnyje. Šiame naujame LR BK savavaldžiavimo sudėtis pateikta panašios konstrukcijos į prieš tai galiojusio LR BK, tik iš pagrindinės nusikaltimo sudėties buvo pašalintas grasinimo požymis.

Savavaldžiavimas, be kvalifikuojančių požymių, įstatymo leidėjo laikomas mažiau pavojingu nusikaltimu, todėl paliekama galimybė nukentėjusiajam asmeniui pačiam nuspręsti, ar dėl tos veikos turi vykti baudžiamasis persekiojimas. Padarius savavaldžiavimą, t.y. kai buvo savavališkai vykdoma ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuota savo ar kito asmens tikra ar tariama teisė ir padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, procesas prasideda, jei nuo tokios veikos nukentėjęs asmuo teismui paduoda skundą ar jo teisėtas atstovas – pareiškimą. Prokuroras taip pat gali pareikšti reikalavimą, t.y. gali pats inicijuoti ikiteisminio tyrimo pradėjimą, jei mato, kad dėl padarytos veikos visuomeninio pavojingumo ar kitų aplinkybių būtina vykdyti procesą¹³. Būtina pažymėti, kad savavaldžiavimas kaip administracinės teisės pažeidimas reglamentuojamas ir Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau ATPK) 188 straipsnyje¹⁴. Tačiau, kad toks neteisėtas kaltininko elgesys būtų pripažintas savavaldžiavimu baudžiamosios teisės prasme (BK 294 str.), yra būtina įstatymų leidėjo nurodyta sąlyga: asmuo, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar

¹¹ Vengrijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

¹² Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas. –Vilnius, 2008.

¹³ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1 T., Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 423.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. -Vilnius, 2003.

tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Taigi kaltininko savavališkas savo ar kito asmens teisių įgyvendinimas nesilaikant įstatyme nustatytos tvarkos, nepadaręs esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams, laikomas ne nusikaltimu, o administracinės teisės pažeidimu.

2. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO SUDĖTIS IR KVALIFIKAVIMAS

Kvalifikavimo reikalui reikia tiksliai nustatyti veikos požymius, turinčius kriminalinę reikšmę, ir nustatyti, su kuriais teisės normos numatytais požymiais jie sutampa. Kai įsitikinama, kad abi požymių grupės sutampa, - kvalifikavimo tikslas pasiektas¹⁵.

Svarbiausių juridinių pavojingos veikos požymių visuma yra nusikaltimo sudėtis. Galima sakyti, kad nusikaltimo sudėtis yra ta grandis, kuri konkrečią nusikalstamą veiką jungia su įstatymo reikalavimais. Taigi sudėtis – betarpiškas kvalifikavimo pagrindas. Todėl tinkamas sudėties supratimas turi lemiamą reikšmę visiems kvalifikavimo klausimams išspręsti.

Nusikaltimo sudėtis – tai vienybė visų objektyviųjų ir subjektyviųjų veikos požymių, kurie pagal įstatymą šią veiką apsprendžia kaip nusikaltimą. Sudėtis apima požymius, būdingus visiems tos rūšies nusikaltimams. Šie požymiai apibūdina nusikaltimo esmę, pobūdį, pavojingumą visuomenei, skirtumą nuo kitų nusikaltimų.

Savavaldžiavimo sudėtis reglamentuota XLII skyriuje, kuriame pateikiami nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai. Valdymo tvarka – tai labai abstrakti ir daug sričių apimanti teisinė kategorija, todėl bet kuris apibrėžimas negali būti tikslus.

Nusikaltimų valdymo tvarkai sistemą sudaro įvairiarūšės veikos, pažeidžiančios skirtingas valdymo tvarkos sritis: valstybės sienų kirtimo tvarką, subjektinių teisių įgyvendinimo tvarką, teisinę apyvartą, tarnybos paslapčių slaptumą ir kt.

Valdymo tvarka kaip įstatymo saugomas gėris gali būti suprasta, kaip įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytos taisyklės, užtikrinančios valstybės ir vietos savivaldos institucijų, kitų įstatymais įgaliotų subjektų normalią veiklą, palaikant visuomeninę tvarką ir įstatymų laikymąsi, teikiant viešąsias paslaugas, garantuojant gyventojų teises bei tenkinant jų teisėtus lūkesčius.

Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis yra viena aktualiausių valdymo tvarkai. Esant sudėtingai savavaldžiavimo konstrukcijai, pasitaiko atvejų, kuomet teismai, interpretuodami šio straipsnio nusikaltimo sudėtį, dažnai netinkamai pritaiko baudžiamąjį įstatymą.

Savavaldžiavimas pagal pavojingumo laipsnį priskiriamas nesunkių (BK 294 str. 1d.) ir apysunkių (BK294 str. 2d.) nusikaltimų grupei.

LR BK 294 str. 1 d. Tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

2. Tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

¹⁵ Klimka A. Nusikaltimų kvalifikavimas. –Vilnius, 1970. P. 20.

3. Už šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas.

2.1. Subjektinių teisių įgyvendinimo tvarka kaip savavaldžiavimo normos saugoma vertybė

Savavaldžiavimo pagrindiniu objektu laikytina įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka¹⁶. Teisių ir pareigų atsiradimo ir jų įgyvendinimo pagrindus Lietuvos Respublikoje reglamentuoja Konstitucija, Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai. Konstitucijos, priimtos Lietuvos valstybės piliečių valia, preambulėje yra išreikšta esminė žmonių gyvensenos vertybė – įkūnyti prigimtine žmogaus ir tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje. Konstitucijos 18 straipsnyje skelbiama: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis). Teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu gali būti sutartys ir kiti sandoriai (tiek numatyti įstatymų, tiek ir nenumatyti, bet jiems neprieštaraujantys), teismų sprendimai, administraciniai aktai, turintys civilinių teisinių padarinių, intelektinės veiklos rezultatai, žalos padarymas, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, taip pat įvykiai ir veiksmai (veikimas ir neveikimas), su kuriais įstatymas sieja civilinius teisinius padarinius (CK 1.136 straipsnis). Įgyvendindami teises ir pareigas asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus, veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Draudžiama piknaudžiauti savo teisėmis, t.y. įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai (CK 1.137 straipsnis). Savavaldžiavimu pripažintinas teisės įgyvendinimas neteisėtomis priemonėmis, todėl papildomi šio nusikaltimo objektai yra įvairūs teisiniai gėriai – žmogaus sveikata, laisvė, nuosavybė ir kitos turtinės teisės ir interesai¹⁷. Minėti teisiniai gėriai yra saugomi ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos: štai pavyzdžiui 17 straipsnis skelbia, kad „kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę tiek vienas, tiek kartu su kitais ir iš nieko negali būti ji savavališkai atimta“¹⁸. Papildoma baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė gana dažnai yra pažeidžiama kaltininkui kėsinant į pagrindinį objektą, dėl to įstatymų leidėjas šią vertybę saugo kartu su pagrindinį objektą sudarančia vertybe. Galima paminėti Lietuvos Aukščiausiojo teismo nagrinėtą bylą, kurioje asmenys nepranešę policijos darbuotojams apie pavogtą piniginę, bando

¹⁶ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., Vilnius, 2010. P. 492.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2=

atsiimti savais būdais, taip padarydami nežymų sveikatos sutrikdymą. Taigi šiuo konkrečiu atveju matyti, kad buvo pasikėsinta į dvi įstatymo saugomas vertybes: pagrindinę - įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką, ir papildomą – žmogaus sveikatą¹⁹.

2.2. Savavališkai įgyvendinamų teisių kategorijos

Savavaldžiavimo, numatyto BK 294 straipsnio 1 dalyje, objektyvieji požymiai yra veika, jos padariniai ir jų priežastinis ryšys. Veika pasireiškia kaip savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens neįgyvendintos (tiek ginčijamos, tiek pripažįstamos) teisės (tikros arba tariamos) vykdymas. Taigi kaltininkas arba asmuo, kurio interesais kaltininkas veikia, visada yra tikro ar tariamo teisinio santykio subjektas. Nenustačius tokio santykio, kaltininko pavojingi veiksmai nekvalifikuotini kaip savavaldžiavimas.

Remiantis savavaldžiavimo norma, savavališkai gali būti įgyvendinamos:

- turtinės ir neturtinės teisės;
- tikros ir tariamos teisės;
- savo ar kitų asmenų teisės;
- kito asmens ginčijamos ir pripažįstamos, bet nerealizuojamos teisės.

Asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, įskaitant ir teisę į gynybą. Įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi bendradarbiauti, laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų²⁰.

Manytina, kad savavaldžiaujant gali būti įgyvendinamos tiek turtinės, tiek ir neturtinės savo ar kitų asmenų tikros ar tariamos teisės. Turtinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindus, jų įgyvendinimą ir pareigų vykdymą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (CK 1.136 ir 1.137 str.). CK 1.136 straipsnyje nustatyta, kad tokiu pagrindu gali būti sutartys ir kiti sandoriai (tiek numatyti įstatymų, tiek ir nenumatyti, bet jiems neprieštaraujantys), teismų sprendimai, administraciniai aktai, turintys civilines teises pasekmes, intelektinės veiklos rezultatai, žalos padarymas, nepagrįstas praturtėjimas ar turto gavimas, taip pat įvykiai ir veiksmai (veikimas ir neveikimas), su kuriais įstatymas sieja civilines teises pasekmes²¹. Štai civilinės teisės literatūroje esminiu kriterijumi, leidžiančiu tam tikrus santykius laikyti turtiniais, pagrįstai laikoma jų pinigine išraiška. Pasak O. Fedosiuko, nėra kliūčių turtinėmis teisėmis kaip

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-831/2007

²⁰ LR Civilinis kodeksas. –Vilnius, 2000. (1.137 str.).

²¹ LR Civilinis kodeksas. -Vilnius., 2000.

baudžiamosios teisinės apsaugos objektu vadinti visas tas teises, kurios turi objektyvų ekonominį turinį, nepaisant to, kokiai kategorijai ši teisė atitenka pagal įprastą civilistikoje klasifikaciją (daiktinių, prievolinių, autorinių, asmeninių teisių ar kitai)²². Sąvoka „turtinė teisė“ savo turiniu apima tiek teisę valdyti, naudotis ir disponuoti turtu (nuosavybės ar kitos daiktinės teisės), tiek ir teisę į kito asmens veiksmus – pinigų išmokėjimą, turto perdavimą, darbų atlikimą, taip pat ir į susilaikymą nuo veiksmų (prievolinės teisės)²³.

Svarbus yra savavališkai įgyvendinamos turtinės teisės apimties viršijimo vertinimas. Apie savavališkai įgyvendinamos turtinės teisės dydį sprendžiama atsižvelgiant į CK normas, reguliuojančias civilinės atsakomybės klausimus. Kai asmuo savavališkai įgyvendina turtinę teisę, sąmoningai akivaizdžiai viršydamas šios teisės apimtį, kaltininkui inkriminuotinas atitinkamas BK straipsnis, numatantis atsakomybę už turtinį nusikaltimą. Tokiais atvejais savavaldžiavimo norma neinkriminuojama, pavyzdžiui, kai kaltininkas prievarta reikalauja daugiau pinigų nei nukentėjusysis buvo skolingas, veika paprastai kvalifikuojama tik kaip turto prievartavimas. Kita vertus, kai kaltininkas sąžiningai klydo manydamas, kad neviršija teisės apimtį, pavyzdžiui, neteisingai apskaičiuodamas jam padarytos neturtinės žalos atlygintą dalį, jo veika gali būti pripažinta savavaldžiavimu įgyvendinant tariamą teisę²⁴.

LR CK 1.114 straipsnyje išvardytos asmeninės neturtinės teisės ir vertybės, kurias saugo civilinė teisė. Tai yra vardas, gyvybė, sveikata, kūno neliečiamybė, garbė, orumas, žmogaus privatus gyvenimas, autoriaus vardas, dalykinė reputacija, juridinio asmens pavadinimas, prekių (paslaugų) ženklai ir kitos vertybės, su kuriomis įstatymai sieja tam tikrų teisinių padarinių atsiradimą.

LR CK 1.115 straipsnis nurodo, kad asmeninės neturtinės teisės, kaip civilinės teisės saugomas objektas, yra ekonominio turinio neturinčios ir neatskiriamai susijusios su jų turėtoju teisės.

Asmeninės neturtinės teisės įgyvendinamos tais pačiais principais, kaip ir kitos absoliutaus pobūdžio teisės. Asmuo, neperžengdamas įstatymų ar sutarties nustatytų ribų, savo nuožiūra naudojasi asmeninėmis teisėmis ir vertybėmis. Asmenys, kurie iš anksto nėra apibrėžti, turi susilaikyti nuo asmeninių neturtinių teisių pažeidimų. Asmeninių civilinių teisių įgyvendinimas dažnai apibrėžiamas nustatant ne įgyvendinimo ribas, bet ribas, kurių negali peržengti kiti asmenys, kišdamiesi į asmeninę sferą.

Savavaldžiaudamas kaltininkas reikalauja vykdyti savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę. *Tikra teisė* – tai realiai egzistuojanti teisė, pagrįsta sandoriu ar kitu įstatymo numatytu

²² Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas.-Vilnius. 2002. P. 74.

²³ Ten pat. P. 87.

²⁴ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 494.

juridiniu faktu. Galima situacija, kai teisės turėtojas dėl įvairių aplinkybių ar rašytinės sutarties formos pažeidimo neturi galimybės įrodyti teisme teisės buvimo, tačiau tai nepaneigia savavaldžiavimo sudėties. *Tariama teisė* – tai objektyvaus pagrindo neturinti ir tik asmens sąmonėje egzistuojanti teisė. Tiek teorijoje, tiek teismų praktikoje tariama teisė siejama tik su pateisinama (sąžininga) asmens klaida. Todėl, pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, neleistina pagrindu laikyti vien tik kaltininko subjektyvų gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimą, bet būtina nustatyti, kad jis negalėjo arba neturėjo suprasti nesant jokios realiai egzistuojančios teisės²⁵.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. lapkričio 25 d. kasacine tvarka nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl Klaipėdos apygardos teismo nuosprendžio, kuriuo L. S. pagal 294 straipsnio 1 dalį buvo išteisintas, nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2008 m. vasario 28 d. nuosprendžiu L. S. buvo nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalį už tai, kad, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė savo tariamas teises ir padarė didelės žalos asmens teisėms bei teisėtiems interesams: 2006 m. spalio 11 d., apie 11.00 val., Klaipėdoje, gavęs iš nukentėjusiojo I. S. 400 Lt už Z. V. palaikų laidojimo ir kremavimo paslaugas, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdydamas savo tariamas teises, nesuderinęs bei neinformavęs I. S., kad Z. V. palaikai iš karsto, kuriame šis buvo pašarvotas, bus perkelti į karsto formos medinę dėžę, 2006 m. spalio 11 d., apie 21.00 val., L. S. individualios įmonės darbuotojui, dėl kurio ikiteisminis tyrimas nebuvo pradėtas, nurodė prieš išvežant palaikus kremuoti į ŠIA „Rygos krematoriumas“, atvežti juos iš Šv. Juozapo bažnyčios, esančios Klaipėdoje, Smiltelės g. 27, laidojimo namų į L. S. individualios įmonės nuomojamas patalpas, esančias Klaipėdoje, ir karstą, kuriame pašarvoti Z. V. palaikai, pakeisti į patalpose esančią karsto formos medinę dėžę. Byloje nustatyta, kad tarp išteisintojo L. S. ir nukentėjusiojo I. S. buvo sutartiniai civiliniai teisiniai santykiai, t. y. šie asmenys buvo sudarę susitarimą dėl laidojimo ir kremavimo paslaugų. Šio fakto neneigia nei nukentėjusysis, nei išteisintasis L. S. Be to, tą patvirtina ir byloje esantis laidojimo bei kremavimo paslaugų apyrašas (T. 1, b. l. 158), liudytojų parodymai ir kita bylos medžiaga. Tačiau nei minėtas dokumentas, nei kiti bylos duomenys neleidžia manyti, kad L. S. turėjo (tikrą) teisę Z. V. (nukentėjusiojo patėvio) palaikus iš nukentėjusiojo užsakyto 1199 Lt vertės karsto, kuriame laidojimo namuose buvo pašarvotas Z. V., perkelti į medinę, iš lentų sukaltą be jokios apdailos ir papuošimų karsto formos dėžę, t. y. teisę sukeisti karstus prieš išvežant mirusįjį kremuoti. L. S. neturėjo ir tariamos tokios pat teisės. Tokia išvada darytina todėl, kad byloje nėra duomenų, kurie leistų manyti, jog L. S., atlikdamas minėtus veiksmus, taip veikė paveiktas klaidos, t. y. klaidingai manydamas, jog vykdo savo teisę,

²⁵ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 493.

nors iš tikrųjų tokios teisės neturėjo. Byloje nėra nustatytų faktų, kurie leistų manyti, kad L. S. galėjo pagrįstai susiformuoti įsitikinimas apie tokios subjektinės teisės turėjimą. Savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės neturi. Šiuo atveju L. S. klaidingas manymas yra nepateisinamas (jis turėjo, galėjo ir bylos duomenys rodo, kad suprato, jog iš tikrųjų neturėjo teisės sukeisti karstu). Tais atvejais, kai savavaldžiavimui būdingos kaltės dėl tariamos teisės vykdymo nėra, veika turi būti kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius²⁶.

Taigi tariama teisė yra tokia, kai asmuo, sąžiningai klysdamas, laiko teisę priklausančią jam ar kitam asmeniui, kurio interesams jis atstovauja, nors iš tikrųjų tokios teisės nėra. Tariama teisė siejama tik su pateisinama asmens klaida. Aukščiausiojo teismo nutartyje matome, kad tariamos teisės vykdymas teismų ne visada suvokiamas ir aiškinamas teisingai. Aiškinant tariamos teisės buvimą kyla daug klausimų, kaip antai, ar kaltininko „įsitikinimas“ dėl teisės buvimo yra pagrįstas ir gali būti pripažįstamas pakankamu, kad galima būtų daryti išvadą, jog buvo vykdoma tariama teisė ir pan.? Taigi peržiūrėjus savavaldžiavimo bylas, matome daug aiškinimo spragų dėl tariamos teisės buvimo, todėl mūsų nuomone, tariamos teisės įgyvendinimo faktas neturėtų būti pripažįstamas praktikoje, nes tokia teisė nėra objektyvi ir yra egzistuojanti tik asmens sąmonėje.

Savavaldžiavimu gali būti pripažinti atvejai, kai kaltininkas savavališkai vykdo tiek jam, tiek ir kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui priklausančią tikrą arba tariamą teisę. Pasitaiko atvejų, kuomet teismai netinkamai pritaiko baudžiamąjį įstatymą, aiškindami savavališką kito asmens teisės vykdymą.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2010 m. rugsėjo 28 d. kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą dėl Šalčininkų rajono apylinkės teismo nuosprendžio bei Vilniaus apygardos teismo nutarties, apeliacinį skundą atmesti, kuriuo G. M. nuteistas už tai, kad įvykdė savavaldžiavimą, panaudodamas psichinę prievartą. Nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą tikrą kito asmens – O. K. – teisę toliau dirbti kasininke parduotuvėje, esančioje Šalčininkuose, ir priklausančioje UAB „Maxima LT“, t. y. savavališkai, spręsdamas darbo ginčą tarp kasininkės O. K. ir tos pačios parduotuvės apsaugos darbuotojo I. B., 2008 m. lapkričio 26 d., apie 1.00 val., nuvyko į I. B. gyvenamąją vietą, esančią Šalčininkų rajone, iš kur, nurodęs I. B. sėsti į automobilį „Audi 100 Avant“, vairuojamą J. J., nuvežė jį į mišką Šalčininkų rajone, kur panaudodamas psichinę prievartą, t. y. pridėjęs peilį prie I. B. kaklo ir juo grasindamas, pareikalavo, kad I. B. išeitų iš darbo parduotuvėje. Po to nuvežė I. B. į

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-509/2008

savo butą, esantį Šalčininkuose, kuriame pakartojo reikalavimą I. B. išeiti iš darbo parduotuvėje bei privertė jį atsiprašyti bute buvusios O. K., po to išvarė jį iš buto.

Teisėjų kolegija daro išvadą, kad šioje byloje nėra duomenų, iš kurių būtų galima spręsti, kad kasatorius G. M. ir nukentėjusysis I. B. būtų teisinio santykio subjektai ir kad kilęs konfliktas būtų susijęs su bandymu spręsti koki nors teisinį ginčą. Nėra duomenų ir apie tai, kad nuteistajam G. M. galėjo pagrįstai susiformuoti įsitikinimas dėl tariamos teisės turėjimo. Pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, neleistina kaip pagrindą imti vien tik subjektyvų kaltininko gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimą. Savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negali ir neturi suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės neturi. Pagal bylos medžiagą, nukentėjusysis ir nuteistasis yra pažeidžiami tik tiek, kad nuteistasis, būdamas uniformuotas, atvažiuodavo į parduotuvę, kurioje apsaugos darbuotoju dirbo nukentėjusysis, ir išveždavo iš parduotuvės apsigobusius pirkėjus. Jokių įsipareigojimų nukentėjusysis nuteistajam neturėjo. Byloje nėra jokių duomenų ir apie tai, kad nukentėjusysis turėtų kokių nors prievolių O. K. atžvilgiu. Tai, kad jis, vykdydamas savo pareigas, užfiksavo kasininke dirbusios O. K. padarytą pažeidimą ir privertė ją rašyti pasiaiškinimą, nesuteikia pagrindo išvadai apie jos darbinių teisių pažeidimą. Nei kaltinamajame akte, nei teismo nuosprendyje nėra išdėstyta jokių faktų ir motyvų, pagrindžiančių išvadą, kad G. M. vykdė O. K. priklausančią teisę. Vykdytos teisės turinys (teisė toliau dirbti kasininke parduotuvėje) suformuluotas dirbtinai. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad tarp nuteistojo ir nukentėjusiojo kilęs konfliktas nėra susijęs su kokių nors subjektyvių teisių įgyvendinimu ir yra asmeninio pobūdžio. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad teismai, ištyrę bylos aplinkybes, neteisingai aiškino savavaldžiavimo sudėties objektyviuosius požymius ir todėl padarė išvadą, neatitinkančias faktinių bylos aplinkybių (pripažindami, kad G. M. veikia atitinka savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtį), taip netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą²⁷.

Šis Aukščiausiojo teismo aiškinimas rodo, kad praktikoje ne visada suprantamas kito asmens teisės vykdymas. Kaltinamasis ir nukentėjusysis turi būti teisinio santykio subjektais, kilęs konfliktas turi būti susijęs su bandymu spręsti koki nors teisinį ginčą. Tiksliau sakant, nukentėjusysis turi turėti kokių nors prievolių kaltinamojo atžvilgiu. Mūsų manymu, ši teismo išvada leidžia teigti, kad vykdant kito asmens teisę, asmenis tarpusavyje sieja tik tarpasmeninis konfliktas, kur tokiu atveju veika negali būti pripažįstama savavaldžiavimu.

Taip pat gali būti įgyvendinamos kito asmens ginčijamos ir pripažįstamos, bet nerealizuojamos teisės. *Ginčijamos* teisės vykdymas būna tuomet, kai, kaltininko nuomone, adekvačią jo teisei prievolę turintis asmuo šios prievolės nepripažįsta arba pripažįsta tik iš dalies. *Pripažįstamos, bet neįgyvendintos* teisės vykdymas būna tuomet, kai kaltininko teisei adekvačią

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-389/2010

prievolę turintis asmuo neneigia prievolės egzistavimo fakto, tačiau atsisako ar delsia ją įvykdyti²⁸. Taigi tikrosios ar tariamos teisės yra nerealizuojamos dėl to, kad nukentėjusysis jas ginčija (nepripažįsta skolos, teisės į paveldėtą turtą ir pan.) arba, pripažindamas tas teises, atsisako vykdyti savo pareigą patenkinti reikalavimus.

Taigi neteisėtu laikomas kaltininko elgesys ne tiek dėl vienu ar kitu teisiu turėjimo arba neturėjimo (sąžiningai klydo), kiek dėl savavališko jų vykdymo, nesilaikant įstatyme nustatytos tvarkos.

2.3. Teisės vykdymo savavališkumas

Teisės vykdymo savavališkumas reiškia tai, kad kaltininkas piknaudžiauja savo teise arba pasirenka tokį teisės įgyvendinimo būdą, kuris neatitinka geros moralės, bendro gyvenimo taisyklių gerbimo, sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų. Draudžiama piknaudžiauti savo teise, t. y. įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai (*CK 1.137 str.*). Teisės vykdymo savavališkumas reiškia veikimą priešingai šiems įstatymo reikalavimams. Taip veikdamas asmuo tarsi imasi pats vykdyti teisingumą, pavyzdžiui, nesikreipdamas į teismą jėga atima iš skolininko turtą arba verčia šį įvykdyti prievolę naudodamas prievartą, be teismo sprendimo jėga iškeldina iš buto ten gyvenančius nuomininkus, kurie delsia išsikeldinti geruoju, sugriauna kito asmens ūkinį pastatą, kuris trukdo naudotis nekilnojamuoju turtu, nesulaukęs teismo sprendimo atlieka kasimo, griovimo, statybos, rekonstravimo ir kitus darbus, varžančius ginčo subjektų interesus, nesutaręs su buvusiu sutuoktiniu, slapta paima savo žinion vaiką, ir pan²⁹.

Savavaldžiavimo normos blanketinė dispozicija nurodo, kad teisinio santykio subjektai privalo laikytis įstatymo nustatytos tvarkos, nepažeisti kitų asmenų teisių ar teisėtų interesų, bet jos konkrečiai neišdėsto šioje dispozicijoje, nenurodo esant ir kituose straipsnio dalyse – tokios taisyklės konkretinimo siūlo ieškoti kito teisės akto normų dispozicijose. Taigi savavališkumas gali būti nustatomas tik remiantis kito teisės akto normomis. Blanketinė savavaldžiavimo norma mus nusiunčia į įstatymų nustatytą, bet konkrečiai neįvardintą asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką. Teisių įgyvendinimą riboja LR Konstitucija, kur 28 straipsnyje nurodytos dvi pagrindinės subjektinių teisių įgyvendinimo ribos: pirma, teisių įgyvendinimą riboja

²⁸ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 493.

²⁹ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 493.

įstatymai ir, antra, teisių įgyvendinimą riboja kitų žmonių teisės ir laisvės³⁰. Įstatymai tik abstrakčiai nurodo asmens teisių įgyvendinimo tvarką, kaip antai, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus, veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų, tačiau kiekvienam konkrečiam atvejui ta tvarka nėra įvardinta ir nustatyta įstatymais. Elgesio apsisprendimo teisė priklauso kiekvienam teisės subjektui, tačiau negali būti absoliučios kiekvienam asmeniui priklausančios elgesio apsisprendimo, kartu ir jo subjektinių teisių įgyvendinimo laisvės. Kiekvieno asmens teisių įgyvendinimo ribos yra ten, kur jo elgesys susikerta su kito asmens teise ir teisėtu interesu³¹.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas paliko galioti išteisinamąjį Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendį, kuriuo M. K. ir A. K. buvo kaltinami pagal BK 294 str. 1 dalį, tuo, kad veikdami kartu ir nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, žinodami, jog Kauno miesto apylinkės teisme nagrinėjama civilinė byla dėl sandorio (J. K. testamentu) pripažinimo negaliojančiu, M. K. neturint paveldėjimo teisės liudijimo, paprašė D. R. ir V. L. iškraustyti į kiemą testatoriui J. K. priklausiusius daiktus. Nutartyje minimi daiktai iš buto buvo išnešti. Taip M. K. savavališkai vykdė ginčijamą savo tikrą, o A. K. motinos tikrą teisę ir padarė didelės turtinės ir neturtinės žalos I. L. teisėtiems interesams.

Išplėstinė teisėjų kolegija nutartyje pažymėjo tokias aplinkybes: nei kaltinamajame akte, nei apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje nėra konkrečiai nurodyta, kokių įstatymų ir kokią jais nustatytą tvarką M. K. bei A. K. savo veiksmais būtų pažeidę. Kaltinamajame akte M. K. ir A. K. kaltinimai suformuluoti iš viso nedarant jokių nuorodų į galimai pažeistus teisės aktus. Apeliacinės instancijos teismo priimtame apkaltinamajame nuosprendyje kaltinimą bandyta sukonkretinti, cituojant kelis CK straipsnius. Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad vien tik atskirų CK normų, reguliuojančių paveldėjimo teisinius santykius, perrašymas, nurodant, jog išvados daromos remiantis išdėstytų CK normų visuma, nėra tinkamas būdas pagrįsti sprendimą, kad patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenys savavaldžiavo. M. K. ir A. K. nagrinėjamoje byloje pripažinti kaltais apeliacinės instancijos teismui nepadarius aiškios išvados apie tai, kokias CK ar kituose įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus M. K. ir A. K. pažeidė iš buto išnešdami daiktus bei M. K. sudarydama buto panaudos sutartį³².

Analizuojant šį pavyzdį, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad nenurodžius konkretaus įstatymo ir kokią juo nustatytą tvarką asmuo pažeidė, negalima teigti, jog asmuo savavaldžiavo. Turi būti aiškios išvados apie tai, kokias CK ar kituose įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus asmuo pažeidė. Kitaip tariant, savavaldžiavimas BK 294 straipsnio prasme, esant konfliktui, ginčui dėl tam tikrų teisių vykdymo, galėtų būti konstatuotas tik nustačius, kad

³⁰ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 540.

³¹ Ten pat.

³² Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2A-7-2/2010

patrauktų baudžiamojon atsakomybėn asmenų elgesys neatitiko įstatymuose numatytų konkrečių taisyklių. Mūsų nuomone, daroma nuoroda į kitą teisės aktą kuris net tiksliai neįvardytas, vis dėlto nesukuria jokio konkretumo. Nėra ir negali būti įstatymuose nustatytų konkrečių elgesio taisyklių, kurios tiktų kiekvienam atvejui.

2.4. Didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams kaip būtinas požymis

Kaip būtiną objektyvųjį požymį savivaldžiavimo nusikaltime įstatymo leidėjas įtvirtino padarinius. Taigi savivaldžiavimo nusikaltimo sudėtis yra materialinė, o pasekmės įvardintos sekančiai – „ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“. Nusikaltimas yra baigtas tik tada, kai faktiškai atsiranda nusikaltimo padariniai. Taigi didelės žalos darymą asmens teisėms ar teisėtiems interesams kaip savivaldžiavimo padarinių požymį apibūdina žalos pobūdis ir žalos dydis.

Įstatymų leidėjas, į nusikaltimo sudėtį įtraukdamas didelės žalos požymį, visai neįtvirtino jokių aiškių kriterijų, kurie apibūdintų didelės žalos reikšmę. Taigi vienas iš „didelę žalą“ BK 294 str. prasme apibūdinančių elementų – yra žalos pobūdis. Savivaldžiaujant žala gali pasireikšti įvairiomis formomis ir gali būti įvairių rūšių. Ji gali būti turtinė, neturtinė ir fizinė.

Praktiškai visi autoriai teigia, kad turtinė žala gali pasireikšti kaip tiesioginis turto praradimas ir kaip negautoji nauda. Analizuojant turtinės žalos sampratą reikėtų sutikti su O.Fedosiuku ir E.Sinkevičiumi, kurie teigia, kad baudžiamojoje teisėje turi būti vartojama ekonominė turto samprata, kad turtu laikoma viskas, kas turi piniginę vertę. Jie teigia, kad palaikant ekonominius santykius, realią kainą turi ne vien daiktai, teisės ir prievolės, bet ir toks „turtas“ kaip prekybos vieta, gaminamos prekės paklausa, aukšta įmonės darbuotojų ir vadovų kvalifikacija, darbo organizavimas, konkurencingumas, pozicija rinkoje, gera reputacija visuomenėje ir daug kitų veiksnių³³. Todėl yra vartojama ekonominė turto samprata. Turtas – tai pinigais įkainojamų materialinių ir nematerialinių vertybių visuma, taip pat galimas gauti pelnas³⁴. Tačiau naudojant ekonominę turto sampratą vis dėl to negalima peržengti ribos, kai gaunama nauda ir pažeistas interesas yra pernelyg abstraktūs, kad būtų galima tai įvertinti pinigais.

Fizinė žala yra siejama su poveikiu žmogaus organizmui. Ji gali pasireikšti įvairaus lygio sveikatos sutrikdymais ar net gyvybės atėmimu.

³³ Fedosiuk O., Sinkevičius E. Turto problema baudžiamojoje teisėje// Justitia. 1999, Nr. 5-6. P. 57.

³⁴ Ten pat. P. 55.

Savavaldžiavimo byloje taip pat galimas ir moralinis turinės pretenzijos aspektas. Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 1³⁵ yra pateikęs moralinės žalos sąvoką: „Moralinė žala laikomi: asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., padaryti veiksmais, kuriais pažeista asmens garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas“.

Taigi neteisėtais veiksmais gali būti pakenkiami neturtiniai asmens interesai, kuriuos taip pat saugo ir gina teisė (CK 1 str. 1 d.). Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais (CK 6.250 straipsnio 1 dalis)³⁶.

Taigi žalos pobūdis gali būti pats įvairiausias ir įstatymo leidėjo nėra tiksliai apibrėžtas. Ji gali būti klasifikuojama į turinę, neturtinę ir fizinę. Tačiau esminis savavaldžiavimo padarinių elementas yra tai, kad padarytoji žala turi būti vertinama kaip didelė. Visais atvejais būtina nustatyti, kad didelę žalą sukėlė būtent savavališkas tikros arba tariamos teisės vykdymas.

Didelės žalos požymis yra vertinamasis ir kiekvienu konkrečiu atveju jis įrodinėjamas atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes: turinę nukentėjusiojo padėtį ir jam padarytos žalos piniginę išraišką, pažeistų interesų svarbą, fizinės žalos padarymo buvimą ar nebuvimą, moralinį veikos aspektą ir kt. Vertinant turinę žalą, atsižvelgiama ne tik į tiesiogiai padarytos žalos dydį, bet ir kilusius nuostolius, nukentėjusio asmens turinę padėtį ir kitas aplinkybes. Vertinant fizinę žalą, atsižvelgiama į sveikatos sutrikdymo mastą, asmens patirtą skausmą, kančias, fizinės žalos padarymo pobūdį. Neturtinio pobūdžio žalą pripažįstant didele, atsižvelgiama į žalos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, nukentėjusio asmens teisių ir laisvių suvaržymo laipsnį, nukentėjusiųjų skaičių ir kitas aplinkybes.

Taigi „didelė žala“ yra vertinamoji kategorija ir jos įvertinimas yra paliktas teismo nuožiūrai, tačiau sutinkamai su Lietuvos Aukščiausiu teismu, visiškos interpretavimo laisvės, kurios nevaržytų sukaupta teismų praktika, nėra. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia atsižvelgdamas į žalos pobūdį, vertybes, kurios buvo pažeistos, žalos pašalinimo ar atstatymo galimybes ir pan. Turi nuspręsti, ar ši žala didelė, užtraukianti baudžiamąją atsakomybę, ar ji yra nežymi ir verta tik administracinės ar drausminės atsakomybės, nes nenustačius didelės žalos požymio savavaldžiavimas gali būti kvalifikuojamas kaip administracinės teisės pažeidimas (ATPK 188 straipsnis). Tačiau pažymima, kad visais atvejais žala bus didelė, kai pažeidžiamos

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Nr. 9.
http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26782

³⁶ LR Civilinis kodeksas. –Vilnius, 2000.

pagrindinės asmens teisės ir laisvės, taip pat kai turtinės žalos dydis pinigine išraiška viršija 250 MGL dydžio sumą.

Vertinant fizinės ar kitokios žalos dydį, buvo pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos konsultacija, su kuria mūsų manymu reikėtų sutikti, pasakyta, kad visais atvejais, kai asmens patirta žala sudaro baudžiamajame kodekse numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymį, tokia žala turėtų būti vertintina kaip didelė³⁷.

Tais atvejais, kai didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaryta sunaikinus ar sugadinus turtą, papildoma kvalifikacija reikalinga tik veikai, atitinkančiai BK 187 straipsnio 2 dalies požymius. Turto sunaikinimas ar sugadinimas, padarytas nesant kvalifikuojamųjų požymių (BK 187 straipsnio 1, 3 dalys), atskirai nuo savavaldžiavimo nekvalifikuojamas.

Apibendrinant, galima pasakyti, kad konkrečių visiems atvejams tinkančių didelės žalos vertinimo kriterijų pateikti neįmanoma. Kiekvienu atveju ši vertinimo teisė yra paliekama teismui ir tokia praktika yra teisinga.

Tai gali iliustruoti Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje, kurioje V. T. buvo pripažintas kaltu ir nuteistas už tai, kad sporto klubo salėje, esančioje Kaune, veikdamas bendrininkų grupe su dviem ikiteisminio tyrimo metu nenustatytais asmenimis, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą teisę: reikalaudamas grąžinti jam 4000 JAV dolerių skolą, taip pat dėl reikalų Londone susidariusias skolas kitiems ikiteisminio tyrimo metu nenustatytiems asmenims, prievarta suvaržė nukentėjusiojo A. B. laisvę ir kaip skolos grąžinimo garantą paėmė nukentėjusiojo 20 000 Lt vertės automobilį „VW Polo“. Apeliacinės instancijos teismo nustatytos faktinės bylos aplinkybės rodo, kad nuteistasis V. T. pasirinko agresyvų, civilinės teisės ir geros moralės principų neatitinkančią skolos grąžinimo būdą – veikdamas grupe su kitais asmenimis apribojo nukentėjusiojo laisvę ir privertė jį atiduoti savo automobilio raktelius. Kolegija konstatuoja, kad toks veikimo būdas laikytinas savavališku teisės vykdymu. LAT teisėjų kolegija sutinka su Apeliacinės instancijos teismo argumentais, kad sprendžiant didelės žalos klausimą, atsižvelgiama ne tik į turtinės žalos dydį, bet ir pažeistų asmens teisėtų interesų svarbą, teisės pažeidimo pobūdį, trukmę, nuostolius ir kitas aplinkybes. Apeliacinės instancijos teismas išvadą dėl didelės žalos padarymo pagrindė faktais, kad prievarta buvo suvaržyta nukentėjusiojo laisvė, paimtas jo automobilis ir pažeista jo nuosavybės teisė. Šioje byloje teismas fizinės ar psichinės prievartos požymio nekonstatavo ir nuteistojo veiką kvalifikavo pagal BK 294 straipsnio 1 dalį, tačiau nuosprendyje nustatyta, kad prieš nukentėjusįjį buvo naudojama prievarta ir kad automobilį jis atidavė prieš savo valią –

³⁷ Girdeinis T. Didelės žalos padarymas valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam arba fiziniam asmeniui kaip piktnaudžiavimo sudėties požymis// Jurisprudencija. 2006 7(85); 102 – 108.

verčiamas sporto salėje buvusių asmenų. Kolegija vertina šią aplinkybę kaip labai svarbią konstatuojant, kad savavaldžiavimas peržengė administracinės teisės pažeidimo ribas ir buvo susijęs su didele žala nukentėjusiojo teisėtiems interesams. Kolegija taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad buvo užvaldytas pakankamai didelės vertės (20 000 Lt) automobilis, o tai irgi suteikia papildomos motyvacijos daryti išvadą, kad nukentėjusiajam buvo padaryta didelė žala³⁸.

Taigi šioje situacijoje teismas sprendamas klausimą dėl didelės žalos požymio, atsižvelgė į pažeistų vertybių svarbą, asmens teisių ir laisvių suvaržymą bei atkreipė dėmesį į turtinės žalos dydžio piniginę išraišką.

2.5. Subjektyvieji savavaldžiavimo požymiai ir jų nustatymas

Savavaldžiavimui būdinga kaltės forma – tyčia. Nusikaltimas gali būti padarytas tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Veikdamas *tiesiogine tyčia* kaltininkas suvokia, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymo nustatytos tvarkos, vykdo savo ar kito asmens teisę, numato, kad dėl to bus padaryta didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams, ir šių padarinių nori³⁹. Esant tiesioginei tyčiai asmens psichinis santykis su padaryta pavojinga veika pasireiškia tuo, kad asmuo suvokia pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį. Tai labai svarbus tiesioginės tyčios intelektualųjį momentą apibūdinantis požymis. Daromos veikos aplinkybių suvokimas reiškia, kad asmuo aiškiai įsivaizduoja, kokią daro veiką, kuriai vertybei kelia pavojų darydamas veiką, o baudžiamajame įstatyme numatytais atvejais – ir kokį veikos padarymo būdą pasirinko, koks yra veikos padarymo dalykas ir panašiai⁴⁰. Svarbu ir daromos veikos pavojingumo suvokimas, kad asmuo suvokė socialinę daromos veikos reikšmę, t.y. suvokia nusikalstamą daromos veikos pobūdį, kad jo poelgis iš tiesų draudžiamas baudžiamojoje teisėje. Savavaldžiavime reikia įrodinėti ne tik suvokimą, jog asmuo pažeidinėja tam tikrą įstatymo ginamą vertybę, bet ir tai, kad asmuo suvokė vykdamas ginčijamą ar pripažįstamą, bet nerelizuotą, jam ar kitam asmeniui priklausančią tikrą ar tariamą teisę. Valinis tiesioginės tyčios momentas apibūdina asmens, padariusio pavojingą veiką, psichinį santykį su pavojingu padarinių kilimu ir įstatyme nusakytas žodžiais: „norėjo pavojingų padarinių kilimo“⁴¹. Norėjimas – tai tikslinga veikla. Būtina įrodyti, kad asmuo norėjo įstatyme numatytų pavojingų padarinių. Reikia įrodyti, kad asmuo norėjo padaryti didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Savavaldžiavimas gali būti padaromas tiek apibrėžta, tiek neapibrėžta tyčia.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-778/2007

³⁹ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 494.

⁴⁰ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009. P. 360.

⁴¹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009. P. 373.

Konkretizuota (apibrėžta) tyčia yra tuomet, kai asmuo konkrečiai suvokia veikos pavojingumo pobūdį ir siekia konkrečių padarinių, pavyzdžiui, žalos sveikatai padarymo, fizinio skausmo ar fizinių kančių sukėlimo. Esant nekonkretizuotai (neapibrėžtai) tyčiai, kaltininkas darydamas veiką suvokia veikos pavojingumą, bet nesuvokia konkretaus padarinių pavojingumo laipsnio, kitaip tariant, kaltininką tenkina bet kokio laipsnio atsiradę padariniai, neatsižvelgiant į jų sunkumą⁴². Taigi savavaldžiavimas galimas tiek apibrėžta, tiek neapibrėžta tyčia, kadangi asmuo, savavališkai vykdydamas ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, gali ir nesiekti konkrečių padarinių.

Esant *netiesioginei tyčiai*, kaltininkas, numatydamas minėtų padarinių atsiradimo galimybę, jų nenori, bet sąmoningai leidžia jiems atsirasti⁴³. Esant netiesioginei tyčiai, asmens santykis su daroma veika bei pavojingų padarinių numatymu yra analogiškas kaip ir esant tiesioginei tyčiai. Netiesioginė tyčia nuo tiesioginės skiriasi tik valiniu kaltės momentu – santykiu su pavojingų (įstatyme numatytų) padarinių kilimu. Valinis netiesioginės tyčios momentas nusakytas žodžiais: „nors ir nenorėjo įstatyme numatytų padarinių, tačiau sąmoningai leido jiems kilti“⁴⁴. Šie padariniai tampa neišvengiami todėl, kad kaltininkas tikslui pasiekti pasirenka tokį elgesio būdą, vietą ir laiką, jog pasirinktomis sąlygomis negeidžiami padariniai tampa labai tikėtini. Asmuo nenori, kad kiltų įstatyme numatytų pavojingų padarinių, tačiau, kita vertus, nieko nedaro, kad tų padarinių nekiltų. Sąmoningas leidimas padariniams atsirasti netiesioginės tyčios atveju reiškia kaltininko abejingumą įstatymo nustatytai asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarkai.

Taigi, jeigu asmens nusikalstamoje veikoje nėra savavaldžiavimo nors vieno iš objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių, šiuo atveju - kaltės, pasireiškusios viena ar kita tyčios forma, tai nėra ir pagrindo asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Šią nuostatą labai gerai iliustruoja šis pavyzdys iš teismų praktikos.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas priėmė nutartį baudžiamojame byloje dėl Vilniaus apygardos teismo 2004 m. rugpjūčio 19 d., kuria nukentėjusiojo apeliacinis skundas, paduotas dėl Ukmergės rajono apylinkės teismo 2004 m. gegužės 24 d. nuosprendžio, kuriuo J. R. pagal BK 294 straipsnio 1 dalį išteisinta, nenustačius, kad ji padarė veiką, turinčią šio nusikaltimo požymių, atmetas. J. R. buvo kaltinama ir atiduota teismui už tai, kad, nesilaikydama įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotą kito asmens tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėtiems interesams. Būtent: 2002 m. gegužės 1 d. iš savo sodybos teritorijos ir ūkinio pastato, esančių Širvintų rajone, Semeniškių kaime, nepranešusi S.

⁴² LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 1 T., -Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P.109.

⁴³ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 494.

⁴⁴ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009. P. 378.

Rickevičiui, į metalo laužo supirkimo punktą pridavė jo turtą – kultivatoriaus KPŠ plunksnas, plūgo PLN-3-35 noragus ir kitus bendros 4778,82 Lt vertės daiktus, taip padarydama jam didelę 4778,82 Lt turtinę žalą. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad J. Rickevičienės veikoje nėra savavaldžiavimo subjektyviosios pusės požymio – kaltės, pasireiškusios viena ar kita tyčios forma. J. Rickevičienės versija, kad ji buvo įsitikinusi, jog sodyboje buvę daiktai priklausė jos vyrui, kuris iki mirties dirbo autoservise, o dar anksčiau – žemės ūkio inžinieriumi, kad jie sodyboje gulėjo keletą metų, buvo surūdiję ir, jos manymu, niekam nereikalingi, todėl, norėdama sutvarkyti aplinką, surinko juos ir už 230 Lt pardavė metalo laužo supirktuvei, byloje surinktais įrodymais nėra paneigta. Iš pateiktų duomenų matyti, kad pirmosios instancijos teismas padarė pagrįstą išvadą jog J. R. neturėjo tyčios savavaldžiauti, pagrįstai konstatavo savavaldžiavimo sudėties nebuvimą⁴⁵.

Įgyvendindamas tariamą teisę, kaltininkas veikia paveiktas klaidos, t.y. klaidingai manydamas, kad vykdo savo ar kito asmens teisę, nors iš tikrųjų jokios teisės nevykdo. Klaida baidžiamojoje teisėje – tai asmens klaidingas padarytos veikos baudžiamojo teisinio vertinimo ar neteisingas tam tikrų veikos faktinių aplinkybių suvokimas. Klaida – tai daromos veikos objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių neatitiktis – kaltininko suvokimo ir realios tikrovės neatitiktis. Tai nusikalstamos veikos sudėties subjektyviųjų požymių problema, nes klaidos baidžiamojoje teisėje, pirmiausia, yra suvokimo klaidos. Jų kyla dėl to, kad asmuo neteisingai suvokia tam tikrus objektyvius daromos veikos požymius arba socialinę daromos veikos reikšmę. Teisiškai reikšmingos pateisinamos klaidos pašalina baudžiamąją atsakomybę, nepateisinamos klaidos neeliminuoja baudžiamosios atsakomybės, tačiau turi reikšmės kvalifikuojant veiką⁴⁶. Savavaldžiavimui gali būti būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės nėra. Tačiau, jeigu jo klaida yra nepateisinama, nes jis turėjo ir galėjo suprasti, kad iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, tai savavaldžiavimo požymių nėra ir tokia veika turėtų būti kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius. Sprendžiant apie klaidos pagrįstumą, atsižvelgiama į kaltininko amžių, gyvenimo patirtį, išsilavinimą, jo įsitikinimo dėl teisės buvimo susiformavimo aplinkybes ir kitus bylos aspektus.

Už savavaldžiavimą neatsako juridinis asmuo. Šio nusikaltimo dispozicijoje naudojama konstrukcija „vykdyti kito asmens tikrą ar tariamą teisę“, darytina išvada, kad kitas asmuo gali būti suprantamas ir kaip juridinis. Tačiau, juridinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik tada, kai yra nurodyta konkrečiame BK specialiosios dalies straipsnyje, jog už tokios veikos padarymą gali atsakyti ir juridinis asmuo.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-113/2005

⁴⁶ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009. P. 424.

2.6. Savavaldžiavimą kvalifikuojančios aplinkybės

Baudžiamojoje teisėje nuo romėnų laikų žinoma prievartos kaip nusikalstamo poveikio kitam žmogui sąvoka. Iš Romėnų teisės perimtas ir prievartos skirstymas į dvi rūšis: fizinę (lot. vis absoluta) ir psichinę (lot. vis compulsiva)⁴⁷. Šiomis sąvokomis operuojama ir šiuolaikinėje tiek užsienio valstybių, tiek ir Lietuvos teisėje. LR BK kvalifikuotos nusikaltimų sudėtys paprastai konstruojamos Specialiosios dalies straipsnių antrosiose, trečiosiose ir t.t. dalyse. Taip baudžiamajame įstatyme sukonstruota ir savavaldžiavimo sudėtis, kur BK 294 straipsnio 1 dalis numato pagrindinę savavaldžiavimo sudėtį, o antra dalis numato kvalifikuotą savavaldžiavimo sudėtį, kuri taikoma tais atvejais, kai savavališkas teisės vykdymas susijęs su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu. Pabrėžtina, kad pagal teismų praktiką savavaldžiavimas, padarytas naudojant fizinę ar psichinę prievartą, pripažįstamas nusikalstama veika ir kvalifikuojamas pagal BK 294 straipsnio 2 dalį, net ir formaliai nenustačius didelės žalos požymio⁴⁸. Taigi pripažįstama, kad fizinės ar psichinės prievartos naudojimas rodo didesnę veikos pavojingumą, kuris yra pakankamas baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą pagrįsti (kasacinės nutartys Nr. 2K-778/2007, 2K-167/2008, 2K-464/2007). Mūsų manymu ši formuluotė kritikuotina, nes gaunasi, kad BK 294 straipsnio 2 dalis palieka didelės žalos požymį už sudėties ribų. Tokia nuostata ignoruoja baudžiamojoje teisėje įprastą pagrindinės ir kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėčių santykį, be to, reiškia plečiamąjį BK 294 straipsnio 2 dalies aiškinimą, kuris šiuo atveju ne lengvina, bet sunkina teisinį vertinimą. Abejotina yra ir tai, kad psichinės prievartos naudojimas be didelės žalos požymio iš tikrųjų visada rodo didesnę savavaldžiavimo pavojingumą, juk psichinė prievarta apima pakankamai skirtingus pagal savo pavojingumą grasinimus. Pavyzdžiui, nenustačius didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir interesams, grasinimas sukompromituoti, pranešti apie padarytą teisės pažeidimą ir pan., manytina, nėra toks pavojingas, kad besąlygiškai rodytų savavališko teisės vykdymo nusikalstamą pobūdį.

Fizinė ir psichinė prievarta savavaldžiaujant naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti tikrą ar tariamą prievolę. Prievarta gali būti panaudota tiek prieš asmenį, kurį siekiama priversti įvykdyti prievolę, tiek ir prieš jam artimą žmogų. *Artimu* laikytinas bet kuris žmogus, kurio likimas rūpi nukentėjusiajam⁴⁹.

⁴⁷ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje// Jurisprudencija. 2001, t. 21(13); 101.

⁴⁸ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 495.

⁴⁹ Ten pat.

Fizinė prievarta – tai neteisėtas tyčinis, prieš nukentėjusiojo valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, siekiant jo gyvybės atėmimo, žalos sveikatai darymo, fizinio skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimo, laisvės atėmimo arba bejėgiškumo būklės sukėlimo. Teisinėje literatūroje nurodoma, jog fizine prievarta turėtų būti laikomas bet koks mechaninis, cheminis, elektrinis, terminis ar biologinis poveikis nukentėjusiojo kūnui, audiniams, vidaus organams, realizuojamas tokiais veiksmais, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai paveikia nukentėjusiojo kūną, sutrikdo jo gyvybines funkcijas arba pažeidžia gyvybiškai svarbius kūno organus.

Baudžiamosios teisės doktrinoje numatyti du pagal savo požymius skirtingi fizinio poveikio būdai. Pirmasis jų pasireiškia kaip fizinė tiesioginio arba netiesioginio smurtinio pobūdžio veika (realizuojama ne tik fiziniu būdu, bet ir naudojant mechanines, termines, biologines ir kitas priemones), nukreipta į nukentėjusiojo kūno sužalojimą, kai pažeidžiami išoriniai kūno audiniai, ir veikas, kuriomis yra daromas poveikis nukentėjusiojo vidaus organams (nuodijant, girdant ir pan.).

Tačiau tokių poveikio būdų priskyrimas tik prie fizinės prievartos nėra absoliutus ir kai kurių baudžiamosios teisės specialistų yra kritikuojamas. Ši problema pirmiausia yra siejama su antruoju fizinės prievartos išraiškos būdu, susijusiu su nukentėjusiojo vidaus organų pažeidimu ar jų funkcijų sutrikdymu. Pagrindinė diskusija vyksta dėl veikų, kurios siejamos su narkotinių, psichotropinių, nuodijančių ar kitų psichiką veikiančių bei asmens valią ribojančių medžiagų sugirdymu⁵⁰. Analizuojant kaltininko pavojingą veiką būtina atsižvelgti į tai, kad poveikis nukentėjusiojo vidaus organams bei normaliam jų funkcionavimui buvo įvykdytas prievarta, nes tokių medžiagų sugirdymo procese buvo panaudotas apgaulės elementas, kuris neleido pasireikšti tikrajai nukentėjusiojo valiai.

Susiklosčiusioje teismų praktikoje⁵¹ tokio pobūdžio prievartinė veika yra traktuojama kaip kitoks atėmimas galimybės priešintis. Vis dėlto toks pavojingos veikos vertinimas yra probleminis, nes ne visų prievartinių nusikalstamų veikų normų dispozicijose, tame tarpe ir savavaldžiavimo, be fizinės ar psichinės prievartos, kaip elgtis prieš nukentėjusiojo valią būdo, yra numatytas toks objektyvusis požymis, kaip kitoks atėmimas galimybės priešintis. Nesant tokio alternatyvaus poveikio būdo, prievartinę nusikalstamą veiką numatančio straipsnio dispozicijoje, vadovaujantis teisės terminų vienareikšmiškumo principu, pavojingos bei priešingos teisei veikos požymių inkriminavimas kaltininkui taptų probleminis. Asmeniui,

⁵⁰ Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje// Jurisprudencija. 2008, t. 11 (113); 42 – 49.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio priekabiavimo bylose“. Teismų praktika. 2005m. Nr. 22; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“. Teismų praktika. 2005. T. 23.

realizavusiam nusikalstamą veiką šiuo būdu, nebūtų įmanoma inkriminuoti tokio nusikalstamos veikos sudėties požymio, kaip kitokio atėmimo galimybės priešintis, nes baudžiamojo straipsnio dispozicijoje numatomas tik fizinis arba psichinis poveikis nukentėjusiajam.

Apibendrinus, atsižvelgiant į tai, kad šiuo prievartiniu būdu yra sutrikdomas normalus organizmo fiziologinis funkcionavimas, sukeliant tam tikro masto fizinio pobūdžio žalą, manytina, kad ši prievartinė veika turėtų būti traktuojama kaip fizinis smurtas⁵².

Taigi fizinė prievarta gali pasireikšti įvairiai: smūgiais, mušimu, žalojimu, smaugimu ir kitokiu poveikiu aukos kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams vartojant fizinę jėgą, šaltąjį arba šaunamąjį ginklą, kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir pan.

Kaip savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis, fizinė prievarta apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, taip pat fizinio skausmo sukėlimą, neteisėtą laisvės atėmimą, kurių atskirai kvalifikuoti nereikia.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. spalio 30 d. kasacine tvarka nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendžio, kuriuo A. S. Ir T. G. buvo nuteisti ir pripažinti kaltais pagal 294 str. 2 d. O būtent, savavaldžiavo panaudodami fizinę prievartą ir taip padarė L. B. asmens bei laisvės neliečiamumo teisėms didelės žalos. Teismai nustatė, kad 2005 m. rugpjūčio 29 d., A. S. apkaltino L. B. tariama vagyste, liepė jam sėstis į automobilį, ketindamas vežti į policiją, L. B. nepaklusus kartu su T. G. jį pargriovė ant žemės, po to T. G. laužė L. B. ranką, o A. S. pastarąjį smaugė bei sudavė jam kumščiu į pilvą ir akį. Fizinės prievartos panaudojimo faktą patvirtina teismo ištirtų įrodymų visuma. Todėl laikytina, kad nuteistieji, vykdydami tariamą teisę, elgėsi savavališkai, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos⁵³.

Taigi nepilnametis L. B. buvo neteisėtai nuteistųjų sulaikytas, sumuštas, jam buvo atimta laisvė, neteisėtais veiksmais padaryta didelė žala. Teismas išaiškino, kad fizinė prievarta gali pasireikšti ir fizinio skausmo sukėlimu, neteisėtu asmens laisvės atėmimu, asmens sumušimu. Taigi remiantis teismo argumentais ir išaiškinimais darytina išvada, kad svavaldžiavimas apima neteisėtą laisvės atėmimą, fizinio skausmo sukėlimą, dėl ko atskirai veika nekvalifikuotina.

Reikia pastebėti, kad pasitaiko ir klaidų taikant fizinės prievartos požymį.

Štai Šiaulių miesto apygardos teismas apeliacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą, kurioje V. B. nuteistas pagal BK 294 straipsnio 2 dalį ir BK 146 straipsnio 2 dalį už tai, kad jis

⁵² Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajosprobleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.// Jurisprudencija. 2008, t. 11 (113); 42 - 49.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-666/2007

kartu su E. B. 2007-12-10 apie 13 val., Šiauliuose, veikdami vieninga tyčia, panaudodami psichinę bei fizinę prievartą prieš nukentėjusįjį V. M. - apsupdami nukentėjusįjį V. M. iš šonų, V. B. įrėmus nukentėjusiajam V. M. į dešinę šoną šaunamąjį ginklą - dujinį pistoletą „Perfecta“ ir tokiu būdu privertus įsėsti nukentėjusįjį V. M. į automobilį „Renault Espace“ nuvežus nukentėjusįjį V. M. prie garažo, Šiauliuose, šiame garaže V. B. prirakinus nukentėjusįjį V. M. prie vamzdžio, kad nepabėgtų, neteisėtai atėmė nukentėjusiajam V. M. laisvę iki 2007-12-10 14.20 val. Taip pat liepdami antrankiais prirakintam prie vamzdžio nukentėjusiajam V. M. skambinti A. P., kad šis surinktų ir atvežtų 5000 Lt, kuriuos V. M. ir A. P. tariamai skolingi G. B. už nebaigtus atlikti remonto darbus ir sugadintas medžiagas, o šiam atsisakius, V. B. spiriant V. M. į peties sritį, grasindami, kad jo nepaleis, kol neatgaus pinigų, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdė kito asmens - G. B., ginčijamą teisę bei padarė didelę žalą nukentėjusiojo V. M. teisėms⁵⁴.

Atsižvelgiant į visas aplinkybes teismas, mūsų manymu, neteisingai pritaikė baudžiamąjį įstatymą. Neteisingai kvalifikavo veiką, atleidžiai žiūrėjo į kvalifikuojančiųjų požymių aiškinimą, vertinimą, taikymą. Nuteistasis V. B. panaudojo psichinę ir fizinę prievartą prieš nukentėjusįjį. Šaunamojo ginklo įrėmimas į šoną vertinamas kaip psichinė prievarta. Fizinė prievarta remiantis teismų aiškinimu gali pasireikšti ir fizinio skausmo sukėlimu, neteisėtu asmens laisvės atėmimu, asmens sumušimu. Taigi asmens prirakinimas prie vamzdžio (neteisėtas laisvės suvaržymas) bei smūgis į peties sritį vertinamas šioje situacijoje kaip fizinė prievarta. Savavaldžiavimo kvalifikuojamasis požymis, fizinė prievarta, apima neteisėtą laisvės atėmimą, taigi atskirai nuo savivaldžiavimo kvalifikuoti nereikia. Nuteistojo V. B. nusikalstama veika turėjo būti kvalifikuojama tik pagal 294 straipsnio 2 dalį.

Tuo tarpu nužudymas (BK 129 straipsnis), sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135 straipsnis), turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 straipsnis) turi būti kvalifikuojami atskirai nuo savavaldžiavimo pagal atitinkamus BK straipsnius.

Vilniaus apygardos teismas nagrinėjo baudžiamąją bylą, kurioje A. K. nuteistas už tai, kad būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, panaudodamas fizinę prievartą, savavališkai, ketindamas atgauti iš buvusio tame bute V. Š., prieš tai A. B. paskolintus 7 Lt, pareikalavo gražinti skolą A. B. ir, kad reikalavimas būtų įvykdytas, padarydamas didelę žalą V. Š. interesams, tyčia sudavė pastarajam rankomis ir kojomis 11 smūgių į krūtinės ląstą ir galvą, padarydamas nukentėjusiajam poodinę kraujosruvą kairės akies vokuose, odos nubrozdinimą dešinėje smilkininėje srityje su aplinkine poodine kraujosruva, nueinančia į dešinės akies vokus, kraujosruvą viršutinės lūpos raudonyje, odos

⁵⁴ Šiaulių apygardos teismo nutartis Nr. 1A-173-210/2009

nubrozdinimus kaktos dešinėje, nosyje, kiaurinę muštinę žaizdą apatinėje lūpoje su aplinkine kraujosruva gleivinėje, kraujosruvas minkštuosiuose audiniuose kaktos dešinėje, dešinio skruosto-smilkinio srityje, kairėje smilkininėje srityje, kairio žando srityje, kraujo išsiliejimą po kietuoju galvos smegenų dangalu virš abiejų pusrutulių sferinių ir dešiniojo pusrutulio pamatinio paviršiaus, kraujosruvas po voratinkliniu galvos smegenų dangalu abiejų kaktinių skilčių sferiniame paviršiuje, dešinės smilkininės skilties sferiniame paviršiuje, dešinių VII, VIII, kairiųjų X, XI šonkaulių lūžius su aplinkinėmis kraujosruvomis minkštuosiuose audiniuose, dešinių X, XI šonkaulių lūžius, ko pasekoje V. Š. nuo galvos sumušimo, komplikavusio galvos smegenų suspaudimu išsiliejusiu krauju, galvos smegenų pabrinkimu, progresuojančiu kvėpavimo-širdies veiklos nepakankamumu, vietoje mirė, ir taip tyčia nužudė V. Š.⁵⁵

Taigi kaip matome iš pateikto pavyzdžio, kaltinamojo A. K. veiksmuose yra realioji nusikaltimų sutaptis, kadangi jis keliais savarankiškais veiksmais padarė dvi nusikalstamas veikas, t.y. savavaldžiavimą (BK 294 straipsnis) ir nužudymą (BK 129 straipsnis).

Ypač sudėtinga ir konceptualaus aiškinimo reikalaujanti yra *psichinės prievartos* sąvoka. Tačiau be psichinės prievartos sąvokos, Lietuvos baudžiamieji įstatymai taip pat vartoja ir kitus terminus, žyminčius neleistiną poveikį aukai: psichinį smurtą, grasinimą, bauginimą, terorizavimą, šantažavimą. Tam, kad galėtume suformuluoti aiškia poziciją, ką mes laikome psichine prievarta, reikia išsiaiškinti, koks yra šių sąvokų santykis. Lietuvių kalbos žodyne „smurtas“ apibūdinamas kaip „šturkšti prievarta“. Vargu, ar šis šturkštumo elementas yra pakankamas pagrindas, kad psichinio smurto ir psichinės prievartos sąvokoms būtų galima suteikti skirtingas reikšmes teisėje, juolab, kad jokios praktinės naudos iš to nėra⁵⁶. O. Fedosiuko nuomone, šios sąvokos yra lygiavertės ir vartotinos kaip sinonimai. Įvardijant pavojingą psichinį poveikį kitam asmeniui, psichinės prievartos sąvoka vartotina tada, kai norima pabrėžti, kad nusikaltimas gali būti padarytas, panaudojant įvairaus turinio ir būdų grasinimus, apie kurių pavojingumą galima spręsti tik įvertinus visas bylos aplinkybes. Kai įstatyme norima konkretizuoti psichinės prievartos rūšis, būdingas tam tikram nusikaltimui, pageidautina vartoti grasinimo sąvoką⁵⁷. Psichinė prievarta gali būti apibrėžta kaip pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolimesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsirastų tam tikros neigiamos pasekmės.

Psichinės prievartos panaudojimu gali būti įvairūs grasinimai nukentėjusiajam ar jam artimam asmeniui. Psichinę prievartą apskritai gali sudaryti įvairaus turinio ir intensyvumo grasinimai, tačiau taikant psichinės prievartos požymį kaip savavaldžiavimą kvalifikuojantį būtina atsižvelgti į tai, kad kaltininkas siekia priversti nukentėjusįjį įvykdyti jo prievolę ir taip

⁵⁵ Vilniaus apygardos teismo nuosprendis Nr. 1 – 151/2009

⁵⁶ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamajoje teisėje// Jurisprudencija. 2001, t. 21(13); 102.

⁵⁷ Ten pat. P. 113.

įgyvendinti atitinkamą savo ar kito asmens teisę. Todėl kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis suponuoja tik pačius pavojingiausius grasinimus, paprastai – panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti turtą ar kitokiu būdu padaryti didelę turtinę žalą. Mažiau pavojingų grasinimų (pavyzdžiui, paskelbti kompromituojančią informaciją ir pan.) pripažinimas savavaldžiavimą kvalifikuojančia aplinkybe turėtų būti pagrįstas įvertinant visas bylos aplinkybes ir veikos kontekstą. Faktas, kad kaltininkas įgyvendina teisę, gali sumažinti tam tikrų grasinimų pavojingumą, nors kitomis aplinkybėmis (pavyzdžiui, esant turto prievartavimui) šie grasinimai galėtų būti vertinami kaip psichinė prievarta. Pripažįstant psichinės prievartos panaudojimo faktą, būtina nustatyti ir grasinimo realumą, ar kaltininkas iš tikrųjų siekė įbauginti nukentėjusįjį ir palaužti jo valią, kad šis įvykdytų jam pareikštas pretenzijas⁵⁸. Grasinimo realumas gali būti suprastas dviem prasmėmis: kaip jo įgyvendinamumas ir kaip jo tikrumas. Grasinimo įgyvendinamumas laikytinas fakultatyviniu grasinimo požymiu, kurio nustatymas yra būtinas ne visais, o tik įstatymo numatytais atvejais. Tuo tarpu grasinimo tikrumą būtina nustatyti visada. Lietuvos teismų praktikoje, vertinant grasinimų realumą, nukentėjusiojo suvokimui taip pat kartais suteikiama lemiamą reikšmę. Aukščiausiojo Teismo senatas, apibendrinamas teismų praktiką turto prievartavimo bylose, konstatavo, kad, esant neapibrėžtiems grasinimams, teismai dažnai kaip pagrindą ima nukentėjusiojo grasinimo suvokimą, paremtą jo „gyvenimiško patyrimo aplinkybėmis“⁵⁹.

Pripažįstant veiką psichine prievarta, būtina turėti galvoje, kad ji gali būti išreikšta ne vien tik žodžiu ar raštu, bet tam tikru elgesiu, t.y. gestais, mimika, garsiu rėkimu, ginklo, peilio ar kito panašios paskirties daikto rodymu, turto naikinimu, nuolatiniais naktiniais skambučiais, asmens atviru sekimu, važiavimu labai dideliu greičiu, tuo bauginant keleivį, baimę keliančios aplinkos sukūrimu ir pan.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. gruodžio 11 d. Kasacine tvarka nagrinėjo baudžiamąją bylą dėl Vilniaus m. 2 apylinkės teismo nuosprendžio, kuriuo, M. S. ir M. K. buvo pripažinti kaltais ir nuteisti pagal BK 294 str. Nuteistieji, veikdami bendrai, panaudodami psichinę prievartą L. P. ir A. G. atžvilgiu – M. K. išsitraukė peilį ir automatiškai atlenkdamas ir užlengdamas jį demonstravo nukentėjusiesiems. Teismas išaiškino, kad tokiu būdu buvo kuriamas grėsmingas fonas M. S. reiškiamiems reikalavimams, pasireiškiantis kaip psichologinė prievarta. Teismai pagrįstai atmetė M. K. aiškinimą, kad jis tik nesąmoningai žaidė su peiliu, nes, esant normaliam žmonių tarpusavio bendravimui, niekas svetimame bute prieš asmenis, kuriuos mato pirmą kartą, nedemonstruoja peilio. Viskas vyko kompaktiškoje aplinkoje, dviejų kambarių bute, kuriame iš viso buvo šeši asmenys, M. K. su peiliu rankoje vaikščiojo iš

⁵⁸ LR Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., -Vilnius: Registrų centras, 2010. P. 495.

⁵⁹ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje// Jurisprudencija. 2001, t. 21(13); 108.

vieno kambario į kitą. Kaip patvirtindamas, kad peilis buvo išsitrauktas neatsitiktinai, M. K. persmeigė juo cigarečių pakelį, kuris buvo virtuvėje ant stalo. Nešaunamojo ginklo specialisto išvadoje nurodyta, kad kratos metu iš M. K. paimtas peilis yra būtinės paskirties lenktinis peilis, turintis automatiškai atsilenkiančią ir užsifiksuojančią geležtę, kurios ilgis 83 mm, todėl tai yra pakankamai grėsmingas įrankis, kuriuo galima padaryti kūno sužalojimus⁶⁰.

Toks psichinio smurto įvertinimas nekelia abejonių ir atsižvelgiant į visas įvykio aplinkybes nuteistųjų veiksmai teisingai kvalifikuoti pagal BK 294 straipsnio 2 dalį kaip savavališkas tariamos teisės vykdymas nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, panaudojant psichinę prievartą prieš nukentėjusiuosius.

Pabrėžtina tai, kad fizinis smurtas kaip žmogaus mušimas, kankinimas, laikymas nelaisvėje ir kiti panašūs smurto veiksmai taip pat gali būti bauginamosios paskirties ir traktuojami kaip psichinė prievarta. Šį fizinio smurto aspektą beveik prieš šimtmetį nurodė F. Lisztas. Anot jo, fizinis smurtas visada yra ir grasinimas, nes galima laukti jo tęsinio⁶¹.

Tais atvejais, kai kaltininkas, savavališkai vykdydamas kito asmens teisę, panaudoja fizinę ar psichinę prievartą, nors apie prievartos panaudojimą nebuvo susitaręs su teisės turėtoju (vadinamasis vykdytojo ekscesas), teisės turėtojas atsako pagal BK 294 straipsnio 1 dalį, o ne pagal BK 294 straipsnio 2 dalį.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-765/2007

⁶¹ Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje// Jurisprudencija. 2001, t. 21(13); 107.

3. SAVALDŽIAVIMO ATRIBOJIMO KLAUSIMAI

Praktikoje dažnai kyla savavaldžiavimo atribojimo nuo turto prievartavimo ir kitų teisės pažeidimų problemų, todėl šiame skyriuje bus aptariami svarbiausieji atribojimo kriterijai, leidžiantys teisingai kvalifikuoti šią veiką praktikoje.

3.1. Savavaldžiavimo atribojimas nuo turto prievartavimo

Lietuvos baudžiamajame kodekse, tarp nusikaltimų valdymo tvarkai, numatyta savavaldžiavimo sudėtis, kuri labai dažnai taikoma vertinant išoriškai į turto prievartavimą panašius veiksmus. Kaip jau buvo minėta, savavaldžiavimas – tai savo ar kito asmens teisės vykdymas neteisėtomis priemonėmis. Turto prievartavimas – tai vertimas nukentėjusių pasielgti prieš savo valią, siekiant turtinės naudos, verčiant auką nusižengti savo turtiniam interesui. Naujomis rinkos sąlygomis paplitus stichiniams investavimo ir skolinimosi procesams, savavaldžiavimo sudėtis tapo labai aktuali teisinėje praktikoje. Tais atvejais, kai neteisėtomis priemonėmis vykdoma turtinė teisė, veika tampa labai panaši į turto prievartavimą. O teisės įgyvendinimo, tiksliau pasakius, skolų „išmušimo“ metodai mūsų gyvenime dažnai pranoksta tikrojo reketo metodus, nes čia dar prisideda moralinis aspektas - juk bandoma atkurti „tiesą“. Be to, teisės turėtojai, negalėdami patys priversti skolininką sumokėti, kreipiasi į nusikalstamo pasaulio atstovus. Turint galvoje, kad už savavaldžiavimą numatyta palyginti negriežta atsakomybė, skolų išmušimo veikla nėra labai rizikinga. Maža to, net jokių teisių neįgyvendinę reketininkai, patraukti atsakomybėn, tvirtina, kad jie tik bandė atgauti skolą. Ši gynybos pozicija dažnai būna sėkminga, juolab, kad kaltinamuosius ir nukentėjusiuosius iš tiesų neretai sieja tam tikri komerciniai – turtiniai ryšiai. Susigaudyti šiuose santykiuose yra labai sudėtinga, o abejonės, kaip žinome, traktuojamos teisiamojo naudai, todėl veikų perkvalifikavimas iš turto prievartavimo į savavaldžiavimą tapo masiniu reiškinio teisėsaugos institucijų praktikoje⁶².

Nagrinėjant savavaldžiavimo ir turto prievartavimo santykį, pirmiausia, atkreiptinas dėmesys į skirtingus šių veikų kėsinimosi objektus. Savavaldžiavimo tiesioginis objektas yra įstatymo nustatyta subjektinių teisių įgyvendinimo tvarka, turto prievartavimo – turtinės teisės ir interesai. Pagrindinis kriterijus, lemiantis prievartiniuose veiksmuose savavaldžiavimo sudėties buvimą, yra kaltininko subjektinės teisės vykdymas. Kadangi nagrinėjame, kuo šis nusikaltimas skiriasi nuo turto prievartavimo, mus domina turtinės teisės įgyvendinimas, pasireiškiantis vertimu atlikti turtinio pobūdžio veiksmą. Tuo tarpu turto prievartavimui būdingas vertimas suteikti neteisėtą turtinę naudą, kai turtinės kaltininko pretenzijos nepagrįstos jokia įstatymo

⁶² Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2002. P. 201.

ginama teise. Šio juridinio fakto buvimas ar nebuvimas yra lemiamas sprendžiant klausimą, kokią normą taikyti,- turto prievartavimo ar savavaldžiavimo⁶³.

Pasitaiko klaidų, ir visiškai nepateisinamų sprendimų kvalifikuojant veiką kaip savavaldžiavimą, nors iš tikrųjų realizuota turto prievartavimo sudėtis. Dažniausiai problemų kyla nustatant *tikros arba tariamos* teisės buvimą ir ar šios teisės apimtis atitinka reiškiamas turtines pretenzijas, taip pat vertinant teisės turėtojo pasamdytų arba paprašytų asmenų dalyvavimą nusikaltime⁶⁴.

Dažnai nustatyti kaltininko teisės buvimą arba nebuvimą trukdo labai painūs ir prieštaringi teisiomojo, nukentėjusiojo bei liudytojų paaiškinimai dėl ankstesnių turtinių santykių.

V. T. nuteistas už tai, kad veikdamas organizuotoje grupėje su nenustatytais asmenimis, pavartodami psichologinę bei fizinę prievartą reikalavo iš A. B. 10000 eurų, taip pat kaip užstatą, kol bus įvykdytas reikalavimas, užvaldė nukentėjusiojo automobilį. Teisiamasis tvirtino, kad reikalavo iš nukentėjusiojo tik grąžinti skolą, tuo tarpu nukentėjusysis neigė šią skolą⁶⁵.

Atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, Lietuvos Apeliacinis teismas kritiškai įvertino nukentėjusiojo parodymus dėl skolos nebuvimo. Tam turėjo įtakos ankstesnių turtinių santykių buvimas, telefoniniai pokalbiai, liudytojų parodymai bei paties nukentėjusiojo nenuoseklumas ir nesugebėjimas paaiškinti, kodėl iš jo buvo reikalaujami pinigai ir kuo jis užsiiminėjo Anglijoje. Teismas perkvalifikavo teisiomojo veiką į savavaldžiavimą (BK 294 str. 1 d.).

Dažniausiai praktikoje savavaldžiaujama, siekiant įgyvendinti savo teises, nukreiptas į materialią išraišką turintį turtą. Prievartaudamas turtą kaltininkas visais atvejais reikalauja svetimo turto, svetimos turtinės teisės, siekdamas sau naudos, o savavaldžiaudamas – vykdo savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, nesiekdamas sau naudos. Būtina akcentuoti, kad tais atvejais, kai prievarta pareikšta turtinė pretenzija aiškiai peržengia turimos teisės ribas, šioje dalyje veika gali būti pripažinta turto prievartavimu – išaiškino Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas⁶⁶.

Taigi, kai asmuo savavališkai įgyvendina turtinę teisę ir akivaizdžiai viršija šios teisės apimtį, veika gali sudaryti idealią svavaldžiavimo ir plėšimo ar turto prievartavimo sutaptį⁶⁷. Veika gali būti toje dalyje pripažinta savavaldžiavimu tik tuomet, kai kaltininkas sąžiningai

⁶³ Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2002. P. 202.

⁶⁴ Ten pat. P. 203.

⁶⁵ Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendis Nr. 1A-110/2007

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“//Teismų praktika. 1996, Nr. 3-4.

⁶⁷ Idealią sutaptį yra tais atvejais, kai kaltininkas viena veika tuo pačiu metu padaro du nusikaltimus, numatytus skirtingose baudžiamosios įstatymo normose. Žr. Baudžiamąją teisę. Bendroji dalis: trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 323 -326.

klydo manydamas, kad teisės apimties neviršija, pavyzdžiui, suklydo apskaičiuodamas jam padarytos neturtinės žalos atlygintiną dalį.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas kasacine tvarka išnagrino baudžiamąją bylą dėl Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendžio, kuriuo pakeistas Vilniaus apygardos teismo nuosprendis – panaikinta nuosprendžio dalis dėl S. B. nuteisimo pagal BK 294 straipsnio 2 dalį ir šioje dalyje priimtas naujas nuosprendis, kur S. B. nuteistas pagal BK 181 straipsnio 3 dalį ir pagal 294 straipsnio 2 dalį. S. B. nuteistas už tai, kad nuo 2002 m. rugpjūčio mėn. iki 2003 m. birželio 13 d., veikdamas bendrininkų grupe su nenustatytais asmenimis, panaudodamas prieš nukentėjusiuosius Z. A. ir D. A. psichinę prievartą, grasindamas nužudyti ar kitaip fiziškai susidoroti su Z. A. ir jo šeimos nariais, savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos vykdė ginčijamą savo tariamą teisę dėl 10 000 Lt susigrąžinimo ir padarė didelės žalos nukentėjusiesiems, t.y. reikalavo perrašyti nukentėjusiajai D. A. priklausančias 100 procentų UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijų jo vardu ir 2003 m. birželio 13 d. UAB „(duomenys neskelbtini)“ kontoros, esančios Panevėžyje, patalpose, privertė nukentėjusiuosius perrašyti A. Š. nukentėjusiajai D. A. priklausančias 100 procentų 10 000 Lt nominalinės vertės UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijų, kurių rinkos vertė 50 000 Lt, ir taip faktiškai įgijo nuosavybės teisę į UAB „(duomenys neskelbtini)“ turtą, kurio vertė 209 000 Lt. Sprendimą pakeisti S. B. nusikalstamos veikos kvalifikavimą apeliacinės instancijos teismas motyvavo taip: tais atvejais, kai kaltininkas iš nukentėjusiojo reikalauja perleisti jam atitinkamą turtą ar turtinę teisę dėl ankstesnių jų tarpusavio teisinių santykių, t. y. tais atvejais, kai kaltininkas neteisėtais būdais realizuoja savo ginčijamą tikrą ar tariamą turtinę teisę, tačiau reikalauja didesnės, nei jam gali priklausyti, vertės turto ar turtinės teisės, t. y. kai kaltininko reikalavimas yra nelygiavertis nukentėjusiojo turtinei prievolei, jo veiksmai vertintini kaip dviejų nusikalstamų veikų – turto prievartavimo ir savavaldžiavimo idealioji sutaptis; tokiu atveju savavaldžiavimo dalykas yra ta reikalaujamo perduoti turto ar turtinės teisės dalis, kurią apima ankstesni kaltininko ir nukentėjusiojo santykiai, o ta reikalaujamo perduoti turto ar turtinės teisės dalis, kuri aiškiai viršija prievolės apimtį, yra turto prievartavimo dalykas. Apeliacinės instancijos teismas padarė išvadą, kad šioje byloje nustatytas būtent toks atvejis, nes S. B. galėjo turėti turtinių pretenzijų nukentėjusiesiems tik dėl 10 000 Lt (tiek pinigų jis buvo anksčiau investavęs į UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijas), o tų akcijų rinkos vertė jų išreikalavimo metu investuotą sumą viršijo ženkliai – net 40 000 Lt.

Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija sprendžia, kad pakeisdamas nuteistojo S. B. nusikalstamos veikos kvalifikavimą apeliacinės instancijos teismas baudžiamąjį įstatymą pritaikė netinkamai. Byloje nėra jokių duomenų apie tai, kad reikalaujamų perduoti akcijų rinkos vertę S. B. žinojo nusikalstamos veikos darymo metu. Todėl kasatoriaus argumentas, kad

tos vertės jis nežinojo ir negalėjo žinoti, nes jai nustatyti prirėikė specialių žinių (teismas tam paskyrė ekspertizę), yra pagrįstas. BK 15 straipsnio nuostatos, jog tyčios atveju kaltininkas turi suvokti daromos veikos pavojingumą, reiškia, kad jis turi suvokti visus veikai kvalifikuoti pagal atitinkamą BK specialiosios dalies normą būtinus elementus. Tam, kad būtų pagrindas S. B. veiksmus, išreikalaujant UAB „(duomenys neskelbtini)“ akcijas, kvalifikuoti taip, kaip tai padarė apeliacinės instancijos teismas (kaip turto prievartavimo ir savavaldžiavimo idealią sutaptį), buvo būtina nustatyti, jog kaltininkas suvokė, kad reikalauja perduoti turtą (akcijas), kurių vertė aiškiai viršija jo investicijas į bendrą verslą, t. y. kad akcijų vertė yra žymiai didesnė už sumą pinigų, kurią jis sumokėjo tas akcijas perkant. Nežinodamas reikalaujamų akcijų rinkos vertės, aptariamos aplinkybės S. B. suvokti negalėjo. O nenustačius vieno iš nusikaltimo sudėties požymių (subjektyviosios pusės – tyčios) S. B. nusikalstama veika negalėjo būti kvalifikuota pagal BK 181 straipsnio 3 dalį⁶⁸.

Kaip matoma, skirtingų instancijų teismų nuomonės dėl teisės apimties viršijimo išsiskyrė. Lietuvos Aukščiausiasis teismas pateikė įtikinamų ir neginčijamų argumentų dėl veikos kvalifikavimo tik pagal 294 straipsnio 2 dalį. Konstatuota, kad nuteistasis savavališkai įgyvendindamas turtinę teisę sąžiningai klydo, nes akcijų rinkos vertės jis nežinojo ir negalėjo žinoti.

Kvalifikacijos problemos taip pat kyla iš to, kad teisės turėtojas dažnai pasamdo arba paprašo kitus asmenis priversti skolininką įvykdyti pareigą. Šie, norėdami ir patys gauti iš to naudos, reikalauja iš skolininko žymiai didesnės sumos, įskaitydami į ją savo darbo „kainą“. Tais atvejais, kai asmenys, vykdantys kito asmens teisę, be teisės turėtojo žinios pareiškia turtinį reikalavimą, aiškiai didesnę už teisės apimtį, jie atsako už turto prievartavimą. Tuo tarpu teisės turėtojas atsako, atsižvelgiant į jo kaltę, už savavaldžiavimą, jei žinojo apie prievartinius jo teisės vykdymo metodus. Jei teisės turėtojas nežinojo apie kitų asmenų naudojamą prievartą, jis iš viso netrauktinas baudžiamojon atsakomybėn⁶⁹.

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atribojimo problemų kyla ir iš to, kad praktikoje neretai prievartinės turtinės pretenzijos grindžiamos būtinumu sumokėti už *moralinės žalos* padarymą. Viena iš pasitaikančių klaidų – pripažinimas savavaldžiavimu prievartinių reikalavimų, pagrįstų vien tik subjektyviu kaltininko moralės ir teisingumo suvokimu⁷⁰. Štai pavyzdys iš teismų praktikos.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas priėmė nutartį baudžiamajoje byloje dėl Pakruojo rajono apylinkės teismo nuosprendžio, kuriuo R. K., V. B. ir D. A. I. nuteisti pagal LR BK 294

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-392/2010

⁶⁹ Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2002. P. 207.

⁷⁰ Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2002. P. 207.

str. 2 dalį. Šiaulių apygardos teismo nuosprendžiu Pakruojo rajono apylinkės teismo nuosprendis pakeistas, kuriuo kaltinamieji nuteisti pagal LR BK 181 str. 1 dalį, už tai, kad veikdami bendrininkų grupe, neturėdami teisėto pagrindo, prisidengdami tariamu E. J. išžaginiu, atvirai savo naudai, panaudodami psichinę prievartą, reikalavo perduoti 20 000 Lt šiomis aplinkybėmis: 2007 m. lapkričio 4 d., apie 20 val., A. B. namuose, esančiuose Pakruojo r., veikdami bendrininkų grupe, panaudodami psichinę prievartą, V. B. pristačius R. K. kaip kriminalistą ir šiam pasakius, kad žino, kaip elgtis su tokiais, kurie „prisidirba“, bei parodžius į E. J., R. K. pareikalavo iš A. B. už jos išžaginimą mokėti „babkes“ – 20 000 Lt, o E. J. galvos linktelėjimu patvirtino šį reikalavimą; po to R. K. išsitraukus iš kišenės popieriaus lapą bei pasakius, kad tai E. J. „abdukcija“, V. B. perskaičius lapuose tariamai nurodytus straipsnius ir bausmes, V. B. paragino sumokėti pinigus, kad nereikėtų sėstis į kalėjimą, D. A. I. reikalavo, kad kuo greičiau būtų pinigai, o E. J. pasakė, jog jai reikia 20 000 Lt, taip pat D. A. I. grasinant panaudoti fizinį smurtą – perlaužti per pusę, jie visi reikalavo skubiai surinkti pinigus, siūlydami parduoti kiaules, skalbimo mašiną, automobilį, pasiimti iš banko paskolą. Pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad nuteistieji iš nukentėjusiojo reikalavo perduoti turtą ne išgalvotais motyvais, o turėdami pagrindą, nes, jų žiniomis, nukentėjusysis A. B. išžagino nepilnametę E. J. Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad turtas buvo reikalaujamas neturint teisėto pagrindo, esant tariamam išžaginumui ir kiekvienam nuteistajam siekiant naudos sau. Byloje nustatyti faktai patvirtina, kad nuteistųjų reikalavimas A. B. atsiskaityti už išžaginimą buvo pareikštas su nuteistosios E. J. žinia, jai pritariant ir pačiai tiesiogiai dalyvaujant pokalbiuose su nukentėjusiuoju bei to reikalaujant. Nukentėjusiajam išdėstytas reikalavimas atsiskaityti su nuteistąja E. J. dėl šios išžaginimo reiškia, kad buvo siekiama gauti nuteistosios (tariamai) patirtos neturtinės žalos atlyginimą. Tai visiškai atitinka vieną iš CK numatytų teisių ir pareigų atsiradimo pagrindų – žalos, taip pat ir neturtinės, kuri atlyginama visais atvejais dėl nusikaltimo, padarymą. Vadinas, skirtingai nei pripažino apeliacinės instancijos teismas, nukentėjusiajam pareikštas reikalavimas turėjo įstatyminių pagrindą, o tai reiškia, kad šiuo reikalavimu buvo įgyvendinama asmens teisė. Pažymėtina, kad nuteistieji R. K., V. B. ir V. A. I. nežinojo, jog nukentėjusysis A. B. nežagino nepilnametės E. J., dėl nukentėjusiojo neteisėtų veiksmų buvo įsitikinusi ir pati E. J.; taigi jie visi sąžiningai klydo dėl nuteistosios teisės į žalos atlyginimą tikrumo ir, reikalaudami iš nukentėjusiojo atsiskaityti už išžaginimą, vykdė tariamą asmens teisę. Ši nuteistųjų klaida laikytina pateisinama, nes, pagal bylos duomenis, jie negalėjo ir neturėjo galimybės jos išvengti. Pateisinama klaida, kai asmuo klaidingai mano, kad vykdo savo ar kito asmens teisę, nors iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, nepaneigia savavaldžiavimo. Pagal savavaldžiavimo nusikalstamos veikos dispoziciją savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, asmens subjektinę teisę gali vykdyti ne tik teisės turėtojas, bet ir kitas asmuo.

Taigi nagrinėjamo savavaldžiavimo atveju nuteistieji R. K., V. B. ir V. A. I. galėjo ne tik pasiūlyti nepilnametei E. J. siekti žalos atlyginimo iš nukentėjusiojo A. B., nustatyti tokios neturtinės žalos dydį, kurio minimumo ir maksimumo civilinis įstatymas nenurodo, bet ir patys tiesiogiai reikalauti iš A. B. atlyginti jo padarytą žalą. Esant šioms aplinkybėms, kolegija konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismas pagal byloje nustatytas faktines aplinkybes klaidingai aiškino ir taikė baudžiamąjį įstatymą, atribodamas BK 181 straipsnio 1 dalį nuo BK 294 straipsnio 2 dalies. Taigi teisėjų kolegija paliko galioti Pakruojo rajono apylinkės teismo nuosprendį, kuriuo R. K., V. B. ir D. A. I. nuteisti pagal LR BK 294 str. 2 dalį⁷¹.

Akivaizdu, kad teismas pagrįstai paliko galioti Pakruojo rajono apylinkės teismo nuosprendį, nes minėtas reikalavimas atlyginti moralinę žalą turėjo teisinį pagrindą. Kvalifikuojant prievartinius reikalavimus atlyginti moralinę žalą kaip teisėtus arba neteisėtus, būtina vadovautis Civilinio kodekso normomis, ir tai pagrįstai pabrėžiama Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato oficialiame aiškinyje⁷².

Taigi aptarus savavaldžiavimo ir turto prievartavimo atribojimo problemas, galime daryti išvadą, kad vis dėlto atribojimo problemos egzistuoja ir teismai sprendami tokio pobūdžio bylas turi atidžiau ir kruopščiau į tai pažiūrėti. Kruopščiau spręsti tokį klausimą, kaip antai, ar kaltininkas iš tikrųjų įgyvendina teisę, ar ji atitinka prievartinio turtinio reikalavimo apimtį. Taip pat ar *tariamoms teisėms* vykdymas yra teisingai suprantamas ir aiškinamas, nes kartais visiškai reali teisė teismo įvardijama kaip tariama, kartais niekuo nepagrįstas kaltininko „įsitikinimas“ dėl teisės buvimo pripažįstamas pakankamu, kad galima būtų daryti išvadą, jog buvo vykdoma tariama teisė. Būtina griežčiau laikytis tariamos teisės teorinių nuostatų, imant kaip pagrindą tik sąžiningą, pateisinamą kaltininko klaidą dėl teisės buvimo ar turtinių pretenzijų adresato. Arba pasinaudojant kitų šalių pavyzdžiu, asmenį traukti atsakomybėn tik už savavališką *savo tikros* teisės realizavimą, pašalinant tariamos teisės požymį, nes kaip matome iš teismų praktikos, tariamos teisės aiškinimas ne tik iškreipiamas, bet taip pat tampa kaip priedanga asmenims, besitikintiems švelnesnės bausmės. Neišsprendus šių problemų ir toliau teismai darys klaidų, atribojant šias dvi nusikalstamas veikas, kur teisingas sprendimas ir toliau bus priimamas tik pasiekus kasaciją.

3.2. Savavaldžiavimo atribojimas nuo kitų teisės pažeidimų

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-432/2009

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“//Teismų praktika. 1996, Nr. 3-4.

3.2.1. Savavaldžiavimo atribojimas nuo administracinės teisės pažeidimo

LR ATPK 188 straipsnio dispozicijoje nurodyta, kad savavaldžiavimas - tai nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymas savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, nepadaręs esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms. Pagal šį straipsnį, asmuo atsako tik tuo atveju, jei, vykdydamas savo tikras ar tariamas teises, ginčijamas kito asmens, nesilaiko įstatymų ar kitų norminių aktų nustatytos tvarkos ir tai padaro tyčia, tačiau nurodytais veiksmais nepadaręs esminės žalos kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams.

LVAT kolegija nagrinėjo Administracinio teisės pažeidimo bylą dėl Kauno apygardos administracinio teismo 2008 m. spalio 27 d. nutarties, kurioje A. L. buvo nubaustas už tai, kad jis nuo 2008 m. balandžio 29 d. neleidžia sutuoktinei A. L. patekti į jiems abiem priklausantį vieną kambarį, esantį name, (duomenys neskelbtini), Kaune, kuriame bendromis lėšomis buvo įrengtas pedikiūro kabinetas. LVAT pirmosios instancijos teismo nutartį paliko nepakeistą. ATPK 188 straipsnyje numatyto pažeidimu yra kėsiamasi į nustatytą valdymo tvarką. Būtent, valdymo tvarka yra pirminis ir pagrindinis šio pažeidimo sudėties objektas. Sprendžiant dėl administracinės atsakomybės pagal ATPK 188 straipsnį buvo nustatyta, kad teisės įgyvendinimas buvo savavališkas, jį įgyvendinant nebuvo laikytasi įstatymų nustatytos tvarkos. A. L. atliko veiksmus, kurie palietė kitų asmenų teises ar teisėtus interesus, šie veiksmai buvo jo ir A. L. kilusio ginčo padarinys. A. L. neturėjo teisės asmeninės jėgos pagrindu ar kitais neteisėtais būdais neleisti naudotis kambariu, bei tokiu būdu varžyti A. L. teisę naudotis juo. Apeliantas pripažįsta, kad pakeitė kambario, esančio name (duomenys neskelbtini), Kaune, durų spyną, norėdamas apsaugoti bendrą turtą, kad žmona neišneštų kambaryje likusių daiktų, tačiau tam yra įstatymo (CK 3.65 str.) numatytos laikinosios apsaugos priemonės, taikomos teismine tvarka. Tokie jo veiksmai prieštarauja CK 1.137 straipsnio 2, 3 dalims, atitinka administracinio teisės pažeidimo, numatyto ATPK 188 straipsnyje objektyviąją pusę ir patvirtina jo kaltę. Kadangi A. L. realizavo savo teisę nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, pažeisdamas A. L. teisę naudotis jai priklausančiu kambariu ir jame esančiais daiktai, todėl jo veiksmai atitinka ATPK 188 straipsnyje numatyto pažeidimo sudėtį ir kvalifikuojami kaip savavaldžiavimas⁷³.

Pažeidėjo atlikti veiksmai palietė kitų asmenų teises ar teisėtus interesus, tačiau jie nebuvo tokie pavojingi ir nepadarė esminės žalos, todėl atitinka administracinio teisės pažeidimo sudėtį.

⁷³ Vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. N-261-2888/2010

Savavaldžiavimo normą reglamentuoja tiek BK, tiek ATPK, taigi būtina išsiaiškinti požymius, įgalinančius teisingai parinkti atitinkamo kodekso normą. Išskyrimas Baudžiamajame kodekse baudžiamųjų nusižengimų, neišsprendė nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų atribojimo problemos. Vis vien liko nemažai veikų, tame tarpe ir savavaldžiavimas, kurių požymių galime aptikti ir Administracinių teisės pažeidimų, ir Baudžiamajame kodeksuose. Šiais atvejais tiriant ir nagrinėjant bylas kyla administracinių teisės pažeidimų ir baudžiamųjų nusižengimų atribojimo problemų.

Vienas iš pagrindinių požymių, leidžiančių atskirti šias teisės pažeidimų rūšis, yra skirtingas jų pavojingumo visuomenei laipsnis. Baudžiamieji nusižengimai iš esmės skiriasi nuo administracinės teisės pažeidimų didesniu pavojingumu. Nuo baudžiamųjų nusižengimų administracinės teisės pažeidimai atskiriami vadovaujantis panašiais kriterijais, kuriais vadovaujamosi atskiriant nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, t.y. pagal tam tikrus nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Svarbi nuostata, kuria reikia vadovautis sprendžiant administracinio teisės pažeidimo ir baudžiamąjį nusižengimą atskyrimo problemą, yra numatyta ATPK 9 straipsnio antroje dalyje: „Administracinė atsakomybė už šiame kodekse numatytus teisės pažeidimus atsiranda, jeigu savo pobūdžiu šie pažeidimai pagal galiojančius įstatymus neužtraukia baudžiamosios atsakomybės.“ Iš šios ATPK nuostatos išplaukia išvada, kad kai už analogišką veiką numatyta ir administracinė, ir baudžiamoji atsakomybė, sprendžiant teisinės atsakomybės rūšies nustatymo klausimus, pirmiausiai nagrinėjami baudžiamosios atsakomybės klausimai ir tik paskui padarius išvadą, kad veikos pavojingumas nėra tokio lygio, kai veika tampa nusikalstama, nagrinėjami administracinės atsakomybės klausimai. Vadinasi, nesant aiškių kriterijų ir oficialių aiškinimų, nustatyti veikos pavojingumo laipsnį paliekama teismo nuožiūrai. Teismas įvertina padaryto teisės pažeidimo pavojingumą ir vadovaudamasis savo teisine sąmone sprendžia, ar teisės pažeidimas turi nusikalstamos veikos požymių, ar veika turi administracinio teisės pažeidimo požymių.

Atribojimo problemas lėmė ir istoriškai susiklosčiusios teisinės sistemos, nes teisės pažeidimai, kurie tradiciškai daugelyje šalių yra baudžiamosios teisės reguliavimo sritis, Lietuvoje priskiriami prie dviejų teisės šakų: baudžiamosios ir administracinės teisės⁷⁴.

G. Švedo nuomone, veikos priskyrimas nusikaltimų arba administracinės teisės pažeidimų grupei yra išimtinai nacionalinės teisės kompetencija, todėl įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į teisės sistemos ir vidinio neprieštaringumo reikalavimus, turi plačią diskreciją

⁷⁴ V.Piesliakas *Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybių bei JAV teisėje*. Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. T. 1. Vilnius, 1993. P. 40-41.

nustatydamas teisinę atsakomybę už teisės pažeidimo veikas bei gali pasirinkti bet kurią baudžiamosios ir administracinės teisės tarpusavio santykio modelį⁷⁵.

Taigi savavališkas nesilaikymas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymas savo tikros ar tariamos teisės, kuri yra ginčijama kito asmens ir dėl šios veikos kitiems asmenims padaroma žala, gali užtraukti tiek baudžiamąją, tiek administracinę atsakomybę. Atribojant savavaldžiavimą nuo Administracinės teisės pažeidimo svarbu atsižvelgti į vieną iš objektyviųjų požymių – neteisėtos veikos padarinius. Esant Administracinės teisės pažeidimui, asmuo atsako tik tuo atveju, kai savo veiksmais *nepadaro esminės žalos* kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams, o baudžiamosios teisės prasme asmuo atsako tuomet, kai savo veiksmais padarė *didelės žalos* asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Akivaizdu, kad savavaldžiavimas bus laikomas nusikaltimu tada, kai sukelia sunkių padarinių – didelę žalą asmenų teisėms ar teisėtiems interesams. Tačiau, įstatymų leidėjas nenurodo jokių aiškių kriterijų vertinant padarytą žalą asmenų teisėms ar teisėtiems interesams. Padaryta žala kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams yra vertinamasis požymis ir teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi nuspręsti, ar ši žala yra didelė, užtraukianti baudžiamąją atsakomybę, ar ji yra nežymi ir verta tik administracinės ar drausminės atsakomybės. Žinoma, sprendžiant savavaldžiavimo atribojimo nuo Administracinės teisės pažeidimo klausimą, reikia remtis protingumo, teisingumo principais, tam, kad akivaizdžiai mažareikšmis savavališkas teisės vykdymas nebūtų traktuojamas kaip sudarantis pagrindą baudžiamajai atsakomybei.

Panevėžio apygardos teismas nagrinėjo Rokiškio rajono apylinkės prokuratūros vyriausiosios prokurorės skundą dėl Rokiškio rajono apylinkės teismo nutarties, kuria patenkintas P. B. skundas dėl Rokiškio rajono apylinkės vyriausiosios prokurorės nutarimo panaikinimo. Teismas nutartyje nurodė, kad nepagrįsta prokurorės išvada, kad P. B. padaryta nedidelė žala. Žala paprastai pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo. Asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 str., garantuojančiame nuosavybės neliečiamumą bei 28 str., įpareigojančiame asmenis, įgyvendinant ir naudojantis savo teisėmis, laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir kitų įstatymų, nevaržyti kitų žmonių svarbiausių teisių. Prokurorė nurodo, jog ikiteisminio tyrimo metu nustatyta, kad pirties priestato griovimo darbus vykdė A. K., veikdamas įgaliotas savo uošvio B. B., kurio sklype ir stovėjo pirtis. Minėti asmenys sužinoję, kad jiems priklausančiame žemės sklype stovinčią pirtį savinasi B. šeima, renka dokumentus jos nuosavybės įteisinimui, pasitelkę giminaičius, pirties priestatą nuardė, o

⁷⁵ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P.132.

pačią pirtį, pastatytą ant pavažų, nutempė į kitą vietą. A. K. savavališką veiką, t.y. pirties ardymo darbus atliko ne P. B. priklausančioje valdoje, apgriovė statinį, kuris nėra įteisintas, jo nuosavybės klausimas iki šiol neišspręstas, todėl nepažeistas P. B. nuosavybės neliečiamumo principas, nes neturint nustatyta tvarka įteisintos nuosavybės, negalima pažeisti jos neliečiamumo. Todėl prokurorė teigia, kad nepažeidus nuosavybės neliečiamumo principo, nepadaryta didelė žala P. B. teisėms ir teisėtiems interesams, o A. K. prokuroro nutarimu pagrįstai patrauktas ne baudžiamojon, o administracinėn atsakomybėn pagal LR ATPK 188 str. Taigi, kad neteisėtas kaltininko elgesys būtų pripažintas savavaldžiaivimu baudžiamosios teisės prasme ir kvalifikuotas pagal BK 294 str. 1 d., yra būtina įstatymų leidėjo numatyta sąlyga - savavaldžiaivimu padaryta didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Rokiškio rajono apylinkės prokuratūros vyriausiosios prokurorės nutarime pagrįstai nurodyta, kad A. K. savavališką veiką – pirties ardymo darbus atliko ne P. B. priklausančioje valdoje, o ginčijamoje patalpoje, kurios nuosavybės klausimas neišspręstas, todėl nėra pagrindo teigti, kad pažeistas P. B. nuosavybės neliečiamumo principas ir, kad žala padaryta P. B. Iš bylos medžiagos matyti, kad P. B. kreipėsi į Rokiškio rajono apylinkės teismą, prašydamas nustatyti nuosavybės teisės į statinius, tame tarpe ir pirtį, įgijimo pagal įgyjamąją senatį faktą, tačiau civilinė byla šiuo metu dar nėra išnagrinėta. Įvykio metu P. B. nebuvo teisėtu pirties ir prie jos esančio statinio savininku. Todėl atsižvelgiant į šias aplinkybes, teismas nepagrįstai pasisakė dėl P. B. padarytos turtinės žalos ir jos dydžio ir tuo pagrindu nepagrįstai panaikino nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą⁷⁶.

Prokurorės argumentai buvo labai svarūs ir teisingi dėl nuosavybės neliečiamumo principo. Nesant įteisintos nuosavybės, negalimas jos neliečiamumo pažeidimas. Todėl šioje situacijoje pagrįsta prokurorės išvada, dėl nedidelės žalos padarymo.

Sprendžiant klausimą dėl žalos dydžio nustatymo, kyla daug prieštaringų nuomonių, kur vienu atveju, regis mažareikšmis savavališkas teisės vykdymas traktuojamas kaip sudarantis pagrindą baudžiamajai atsakomybei ir atvirkščiai. Savavaldžiaivimu yra pažeidžiamos asmens teisės ar teisėti interesai, kur jų žalos dydis yra sunkiai įvertinamas. Kadangi įstatymų leidėjas nenurodo jokių aiškių kriterijų vertinant padarytą žalą, atrodytų, kad ši savavaldžiaivimo atribojimo nuo Administracinio teisės pažeidimo problema yra neišsprendžiama. Mūsų manymu, patys nukentėjusieji klaidingai supranta ir vertina savo pažeistų teisių ar interesų svarbą, ir esant mažareikšmiam teisės vydymui, nesivargina jas apginti Administracine tvarka, o kreipiasi iš karto dėl baudžiamojos persekiojimo. Suprantama, kad yra paliekama galimybė nukentėjusiajam asmeniui pačiam nuspręsti, ar dėl tos veikos turi vykti baudžiamasis persekiojimas, bet vis dėlto įstatymo taikytojai turėtų į tai atsižvelgti ir neleisti tuo piktnaudžiauti.

⁷⁶ Panevėžio apygardos teismo nutartis Nr. 1S-109-366/2010

3.2.2. Savavaldžiavimo atirbojimas nuo civilinio delikto

Baudžiamoji ir civilinė teisė, atrodytų, yra visiškai priešingos teisės šakos, tačiau nusikalstamų veikų atirbojimo nuo veikų, užtraukiančių civilinę teisinę atsakomybę, problemų teisinėje praktikoje kyla nuolat. Problemos esmę nusako tai, kad tam tikrais atvejais, kai pažeistos subjektinės turtinės teisės ar interesai, reikia atsakyti į klausimą, ar pažeidėjui taikytina tik civilinė atsakomybė, atitinkamai ginant pažeistas teises civilinio proceso priemonėmis, ar kartu su civiline taikytina ir baudžiamoji atsakomybė. Šiuo atveju valstybė užima aktyvią padėtį – padaryto pažeidimo aplinkybės tiriamos taikant baudžiamojo proceso priemones, o tai suteikia papildomą pagalbą nukentėjusiajam atkuriant jo pažeistas teises ir interesus⁷⁷.

Tradicinis požiūris į baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atirbojimą atkreipia dėmesį į keletą skirtumų: 1) skirtingi jų tikslai: civilinei atsakomybei būdingas kompensacinis pobūdis, jos tikslas – atkurti pažeistas teises, o baudžiamąją atsakomybę pirmiausia siekiama nubausti kaltą asmenį, pataisyti jį ir užkirsti kelią naujiems nusikalstamams; 2) skirtingi šių atsakomybės rūšių atsiradimo pagrindai: civilinė atsakomybė paprastai atsiranda pažeidus privatų interesą (dėl sutarties pažeidimo ar delikto), o baudžiamoji atsakomybė – tik už įstatymo numatytas veikas, kurios yra socialiai pavojingos visai visuomenei; 3) skirtinga yra kaltės samprata ir reikšmė civilinėje ir baudžiamojoje atsakomybėje, jos įrodinėjimo tvarka: civilinės atsakomybės atveju galioja skolininko kaltės prezumpcija, baudžiamosios atsakomybės atveju – nekaltumo prezumpcija; 4) skirtinga civilinės ir baudžiamosios atsakomybės taikymo tvarka (civilinio proceso ir baudžiamojo proceso tvarkos); skirtingi senaties terminai.

Savavaldžiavimą padaro tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę. Savavališkas teisės vykdymas reiškia, kad kaltininkas piktnaudžiauja savo teise. Remiantis LR CK 1. 137 straipsnio 3 dalimi draudžiama piktnaudžiauti savo teisėmis, t. y. įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus, ar darytų žalos kitiems asmenims, ar prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Įstatymų leidėjas piktnaudžiavimą apibūdina gana plačiai, nes iš esmės kiekvienas civilinės subjektinės teisės įgyvendinimo ribų peržengimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu teise. Tai pasireiškia tuo, kad asmuo atlieka veiksmus įgyvendindamas savo teisę, tačiau atliekant tuos veiksmus neleistina viršijamos teisės

⁷⁷ Fedosiuk O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose// Jurisprudencija. 2006, t. 7 (85). P. 70-76.

įgyvendinimo ribos ir pažeidžiamos kitų asmenų teisės⁷⁸. Savavaldžiavime piktnaudžiavimas civilinėmis teisėmis pasireiškia būtent, kai savo teisę asmuo gina įstatymo neleidžiamomis gynybos priemonėmis.

Asmuo, piktnaudžiaudamas teise, sukelia tam tikrų neigiamų teisinių padarinių. CK 1. 137 straipsnio 3 dalyje nurodyti tokie teisiniai piktnaudžiavimo padariniai: civilinės atsakomybės taikymas, jeigu piktnaudžiaujant teise padaryta žalos kitiems asmenims (pvz., teismų praktikoje taip pat pripažįstama, kad jeigu pažeidžiama pareiga nepiktnaudžiauti savo teise ir nedaryti savo veiksmais žalos kitam asmeniui, taikytina civilinė deliktinė atsakomybė)⁷⁹. Esant deliktinei atsakomybei asmuo padaro tai, ką pagal galiojančias teisės normas daryti jis neturėjo teisės. Civilinės teisės deliktu pažeidžiamos turtinės kitų asmenų teisės, o civilinių įstatymų numatytais atvejais – ir kitos, neturtinės, bet neatskiriamai su asmeniu susijusios vertybės⁸⁰. Dažniausiai praktikoje savavaldžiaujama, siekiant įgyvendinti savo teises, nukreiptas į materialią išraišką turintį turtą, o turtiniai santykiai pirmiausia yra civilinės teisės reguliavimo dalykas. Taigi darytina išvada, kad padarius savavaldžiavimą, galima taikyti deliktinę civilinę atsakomybę.

Savavaldžiavimo normos tekstas palieka gana plačią erdvę įstatymo taikytojo nuožiūrai ir teisinėje praktikoje susiduriama su šalių argumentų priešprieša: „kaltinimo šalis argumentuoja nusikalstamos veikos požymių buvimą, gynimo šalis teigia, kad pažeidimas neperžengė civilinių teisinių santykių ribos“⁸¹. Taigi kyla klausimas: kada pažeidimas peržengia civilinių teisinių santykių ribą ir tampa nusikaltimu? Dažniausiai tokios bylos galutinai išsprendžiamos tik kasacinės instancijos teisme. Kaip tokios probleminės situacijos pavyzdį galime pateikti R. P. G. bylą, kurioje jis buvo kaltinamas pagal BK 294 straipsnį savavaldžiavimu.

Nukentėjusioji padavė kasacinį skundą dėl teismų nuosprendžio ir nutarties, kuriais R. P. G. pagal BK 294 str. 1 d., buvo išteisintas, nesant jo veikoje šio nusikaltimo sudėties požymių. LAT pažymėjo, kad išteisintasis jam inkriminuotus veiksmus atliko įgyvendindamas teisėto namo savininkės jam suteiktus įgaliojimus, be to, jis turėjo pagrindą vertinti nukentėjusiosios veiksmus kaip neteisėtus – be savininko ar jo teisėto atstovo leidimo ji gyveno jai nepriklausančiame nebaigto statybos ir gyvenimui netinkančiame name bei naudojosi į namą tiekiamą elektra. Pažymėtina ir tai, jog kaltinamasis nenaudojo jokių agresyvių ir neproporcingų veiksmų (fizinio ir psichinio smurto, asmeninių daiktų išmetimo į lauką ir pan.). Tuo tarpu kreiptis į elektros tiekėją dėl elektros išjungimo jis turėjo pagrindą, nes už elektros energiją buvo susidariusi nemaža skola. Vertinant nukentėjusiosios neįleidimą į namą, kuriame buvo likę jos asmeniniai daiktai, pasakytina, jog kitomis aplinkybėmis toks veiksmas iš tiesų galėtų būti

⁷⁸ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 543.

⁷⁹ Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 543.

⁸⁰ Šedbaras S. Administracinė atsakomybė: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005. P.180.

⁸¹ Fedosiuk O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose// Jurisprudencija. 2006, t. 7 (85). P. 70-76.

laikomas neproporcingu, savavališku ir asmens teises varžančiu, tačiau šiuo atveju atsižvelgtina į tai, kad pačios nukentėjusiosios veiksmai taip pat buvo konfliktiški ir provokuojantys (ji kategoriškai atsisakė pripažinti naujų savininkų teises į namą, nesiūlė jiems kaip nors kompensuoti patiriamų nepatogumų, neieškojo galimybių išsinuomoti kitų patalpų, kol nesibaigs teisiniai ginčai, nors tokią galimybę turėjo). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad laikinai netekusi galimybės patekti į namą, nukentėjusioji vis dėlto vėl apsigyveno jame į vidų patekusi per pačios išdaužtą langą. Taigi išteisintojo veiksmai, kuriais buvo laikinai nukentėjusiajai sutrukdyta gyventi jo seseriai priklausančiame name, nebuvo savavališki ir nepadarė didelės žalos⁸².

Nagrinėjamos bylos esmė - kilęs skirtingus interesus turinčių civilinių teisinių santykių subjektų konfliktas. Šis konfliktas neperžengė civilinių teisinių santykių ribos ir neįgavo nusikalstamai veikai (savavaldžiavimui) būdingų požymių.

BK 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad „Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį“. Nenustačius būtino nusikalstamos veikos sudėties požymio baudžiamosios atsakomybės klausimas negali būti sprendžiamas.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas išnagrinėjo bylą, kurioje M. K. ir A. K. buvo kaltinami tuo, kad, veikdami kartu ir nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, žinodami, jog Kauno miesto apylinkės teisme nagrinėjama civilinė byla dėl sandorio (J. K. testamentu) pripažinimo negaliojančiu, M. K. neturint paveldėjimo teisės liudijimo, paprašė D. R. ir V. L. iškraustyti į kiemą testatoriui J. K. priklausiusius daiktus. Taip M. K. savavališkai vykdė ginčijamą savo tikrą, o A. K. motinos tikrą teisę ir padarė didelės turtinės ir neturtinės žalos I. L. teisėtiems interesams.

Išplėstinė teisėjų kolegija konstatuoja, kad Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendis yra teisėtas ir pagrįstas. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendyje byloje nustatyti faktai teisiškai įvertinti neteisingai. Tarp M. K., A. K. bei I. L. vykstantis ginčas dėl J. K. turto sprendžiamas civilinio proceso tvarka. Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad M. K. ir A. K. nagrinėjamoje byloje pripažinti kaltais apeliacinės instancijos teismui nepadarė aiškios išvados apie tai, kokias CK ar kituose įstatymuose numatytas pareigas ar draudimus M. K. ir A. K. pažeidė iš buto išnešdami daiktus bei M. K. sudarydama buto panaudos sutartį. Savavaldžiavimas BK 294 straipsnio prasme, esant ginčui dėl turto paveldėjimo, galėtų būti konstatuotas tik nustatčius, kad patrauktų baudžiamojon atsakomybėn asmenų elgesys neatitiko įstatymuose numatytų konkrečių taisyklių. Daiktų išnešimas iš buto apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje iš viso nesusijęs su kokiais nors M. K. ir A. K. padarytais

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-323/2009

civilinės teisės normų pažeidimais. Apeliacinės instancijos teismas niekaip neargumentuoja, kodėl dar nepasibaigus civilinio proceso tvarka sprendžiamam ginčui dėl J. K. turto paveldėjimo I. L. yra laikoma žala dėl daiktų išnešimo patyrusiu asmeniu. Apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje klaidingai nurodoma, kad 2007 m. kovo 1 d. nutartimi M. K. uždrausta valdyti, naudotis, disponuoti J. K. nekilnojamu turtu – tokių draudimų nutartyje nėra. Padarius išvadą, kad nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje nenustatytas privalomas patraukti baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą būtinas objektyvusis požymis – veiksmai, pažeidžiantys įstatymų nustatytą tvarką, netenka prasmės pareiškime dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo keliamų kaltės nebuvimo bei didelės žalos nepadarymo klausimų nagrinėjimas: nekonstatavus neteisėtų veiksmų padarymo, negali būti svarstomas ir kaltės klausimas dėl veiksmų, kurių neatitikimas įstatymų nekonstatuotas, atlikimo. Žalos padarymo faktas bei jos dydis taip pat gali būti nustatomi tik prieš tai konstatavus, kad buvo atlikti savavališki veiksmai BPK 294 straipsnio prasme⁸³.

Kaip matome, kaltinamojo veiksmai nebuvo pripažinti savavališkais baudžiamosios teisės prasme. Tam, kad asmenį galima būtų patraukti baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą, būtina nustatyti visus nusikalstamos sudėties požymius. Šiuo atveju teismas nenustatė būtinojo objektyviojo požymio – veiksmų, pažeidžiančių įstatymų nustatytą tvarką. Be to, ginčas dėl turto paveldėjimo jau buvo nagrinėjamas civilinio proceso tvarka.

Kita vertus, aksioma yra ta, kad baudžiamasis teisinis draudimas ir atitinkamos bausmės nustatymas yra *ultima ratio* arba paskutinė gynybos linija, todėl įstatymų leidėjas privalo tikrinti, ar konkrečiam žalingam elgesiui būtina taikyti baudžiamosios teisės normas, ar iš tiesų šis elgesys yra visuomeninis blogis, kuris negali būti visuomenės paliktas nukentėjusiajam kaip jo privatus reikalas reikalauti kompensacijos. Todėl baudžiamųjų įstatymų leidyboje būtina vadovautis moksliskai pagrįstais kriterijais, leidžiančiais spręsti turtinių teisių ir interesų pažeidimų kriminalizavimo arba dekriminalizavimo klausimus. Žinoma, idealu būtų turėti baudžiamuosius įstatymus, tiksliai nubrėžiančius liniją, kurią peržengus civilinės teisės pažeidimas kartu taptų ir nusikalstamu⁸⁴.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-7-2/2010

⁸⁴ Fedosiuk O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose// Jurisprudencija. 2006, t. 7 (85). P. 70-76.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Lietuvoje savavaldžiavimo ištakos aptinkamos jau nuo senų laikų. Šio nusikalstimo sudėtis ne kartą keitėsi, iki kol buvo priimtas naujasis baudžiamasis kodeksas. Savavaldžiavimo reglamentavimas užsienio valstybių šiuolaikiniuose baudžiamuosiuose įstatymuose leidžia padaryti išvadą, kad Skandinavijos šalių (Norvegijos, Suomijos, Švedijos) savavaldžiavimo norma yra sukonstruota gana lakoniškai, bendrais požymiais, be kvalifikuojamųjų požymių, kur visi klausimai susiję su normos taikymu, paliekami teismų praktikai ir mokslui. Pozityviai vertintina tai, kad šiose šalyse asmuo baudžiamas tik už *savo* teisės realizavimą. Kitose valstybėse pastebima žymiai detalesnė savavaldžiavimo konstrukcija. Čia įvardijami tokie požymiai kaip prievartos, smurto, grasinimo naudojimas. Numatytas tiek savo, tiek kito asmens teisių įgyvendinimas. Pažymima, kad tose Europos valstybėse, kurių BK nekriminalizuoja savavaldžiavimo, teisės vykdymas neleistinomis priemonėmis neturi atskiros teisinės reikšmės ir gali būti pripažintas nusikalstamu, jeigu atitinka kokio nors įprasto nusikaltimo požymius (kūno sužalojimo, grasinimo ir pan.).
2. Savavališkai gali būti įgyvendinamos: turtinės ir neturtinės, tikros ir tariamos, savo ar kitų asmenų, kito asmens ginčijamos ir pripažįstamos, bet nerealizuojamos teisės. Šios teisės ne visada suprantamos ir traktuojamos teisingai. Dažniausiai neteisingai suprantama tariamos teisės įgyvendinimo samprata. *Tariama teisė* – tai objektyvaus pagrindo neturinti ir tik asmens sąmonėje egzistuojanti teisė. Tiek teorijoje, tiek teismų praktikoje tariama teisė siejama tik su pateisinama (sąžininga) asmens klaida. Kadangi tariama teisė nėra objektyvi ir tik asmens sąmonėje egzistuojanti, praktikoje tokios teisės įgyvendinimo faktas neturėtų būti pripažįstamas. Atvejai, kai buvo vykdoma kito asmens teisė, darytina išvada, kad asmenis tarpusavyje sieja tik tarpasmeninis konfliktas, kur tokiu atveju veika turėtų būti kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius.
3. Savavaldžiavimo pagrindiniu objektu laikytina įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka. Subjektinių teisių įgyvendinimą riboja įstatymai ir kitų žmonių teisės ir laisvės. Elgesio apsisprendimo teisė priklauso kiekvienam civilinės teisės subjektui. Tačiau valstybėje galiojančios teisės tikslas yra sukurti funkcionuojančią visuomeninę tvarką, t. y. negali būti absoliučios kiekvienam asmeniui priklausančios elgesio apsisprendimo, kartu ir jo subjektinių teisių įgyvendinimo laisvės. Kiekvieno asmens teisių įgyvendinimo ribos yra ten, kur jo elgesys susikerta su kito asmens

teise ir teisėtu interesu. Tik tokiu atveju valstybėje galiojanti teisė galės užtikrinti visuomeninę tvarką.

4. Reikia pastebėti, jog gana problematiškas yra didelės žalos požymio nustatymas. Peržiūrėjus su savavaldžiu susijusias baudžiamąsias bylas pasitvirtina nuostata, jog konkrečių visiems atvejams tinkančių didelės žalos vertinimo kriterijų pateikti neįmanoma ir kiekvienu atveju ši vertinimo teisė paliekama teismui.
5. Subjektyvieji savavaldžiavimo požymiai charakterizuojami tiesiogine ir netiesiogine tyčia. Asmuo suvokia, kad pažeidinėja įstatymų nustatytą tvarką, supranta, kad gali padaryti žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams ir nori taip elgtis, arba nors ir nenori, tačiau, kita vertus, nieko nedaro, kad tų padarinių nekiltų. Savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės nėra. Tačiau, jeigu jo klaida yra nepateisinama, nes jis turėjo ir galėjo suprasti, kad iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, tai savavaldžiavimo požymių nėra.
6. Numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis taikoma tais atvejais, kai savavališkas teisės vykdymas susijęs su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu. Fizinė ir psichinė prievarta savavaldžiaujant naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti tikrą ar tariamą prievolę.

Pabrėžtina, kad pagal teismų praktiką savavaldžiavimas, padarytas naudojant fizinę ar psichinę prievartą, pripažįstamas nusikalstama veika ir kvalifikuojamas pagal BK 294 straipsnio 2 dalį, net ir formaliai nenustačius didelės žalos požymio. Taigi pripažįstama, kad fizinės ar psichinės prievartos naudojimas rodo didesnę veikos pavojingumą, kuris yra pakankamas baudžiamajai atsakomybei už savavaldžiavimą pagrįsti. Mūsų manymu ši formuluo­ tė kritikuotina, nes gaunasi, kad BK 294 straipsnio 2 dalis palieka didelės žalos požymį už sudėties ribų. Tokia nuostata ignoruoja baudžiamojoje teisėje įprastą pagrindinės ir kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėčių santykį, be to, reiškia plečiamąjį BK 294 straipsnio 2 dalies aiškinimą, kuris šiuo atveju ne lengvina, bet sunkina teisinį vertinimą. Abejotina yra ir tai, kad psichinės prievartos naudojimas be didelės žalos požymio iš tikrųjų visada rodo didesnę savavaldžiavimo pavojingumą, juk psichinė prievarta apima pakankamai skirtingus pagal savo pavojingumą grasinimus. Pavyzdžiui, nenustačius didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir interesams, grasinimas sukompromituoti, pranešti apie padarytą teisės pažeidimą ir pan., manytina, nėra toks pavojingas, kad besąlygiškai rodytų savavališko teisės vykdymo nusikalstamą pobūdį.

Kaip savavaldžiavimo kvalifikuojantis požymis, fizinė prievarta apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, taip pat skausmo sukėlimą, neteisėtą laisvės atėmimą, kurių atskirai kvalifikuoti nereikia.

7. Kalbant apie teisinį savavaldžiavimo ir turto prievartavimo santykį, darytina išvada, kad esminis kriterijus, skiriant šiuos nusikaltimus, yra kaltininko turtinės pretenzijos *teisėtumas arba neteisėtumas*. Turto prievartavimą sudaro teisinio pagrindo neturintis, prievartinis turtinis reikalavimas. Kai prievarta įgyvendinama tikra arba tariama turtinė teisė, veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas. Tais atvejais, kai prievarta pareikšta turtinė pretenzija aiškiai peržengia turimos teisės ribas, šioje dalyje veika gali būti pripažinta turto prievartavimu.

Neretai prievartinės turtinės pretenzijos grindžiamos būtinumu sumokėti už *moralinės žalos* padarymą. Asmenys, kaltinami turto prievartavimu, bando savo veikas pateisinti tuo, kad siekė įgyvendinti savo teisę į moralinės žalos atlyginimą. Kuomet kaltininkas veikė vadovaudamasis savavaldžiavimu, o ne teisės įgyvendinimo motyvais, veiką galima pripažinti turto prievartavimu. Pripažįstant kaltininko veiksmus teisės į nenurtinės žalos atlyginimą įgyvendinimu, vis dėlto, pirmiausia, reikia nustatyti, kad jis iš tiesų patyrė tokią žalą, ir tik tada ieškoti teisinio pagrindo, leidžiančio reikalauti kompensacijos.

8. Savavaldžiavimo normą reglamentuoja ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Vienas iš pagrindinių kriterijų, leidžiančių atriboti savavaldžiavimą nuo Administracinės teisės pažeidimo, yra neteisėtos veikos padariniai. Savavaldžiavimas bus laikomas nusikaltimu tada, kai sukelia sunkių padarinių – didelę žalą asmenų teisėms ar teisėtiems interesams, o Administraciniu teisės pažeidimu - nepadaręs esminės žalos. Padaryta žala kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams yra vertinamasis požymis ir teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi nuspręsti, ar ši žala yra didelė, užtraukianti baudžiamąją atsakomybę, ar ji yra nežymi ir verta tik administracinės ar drausminės atsakomybės. Mūsų nuomone, savavaldžiavimo atveju neįmanoma nustatyti didelės žalos kriterijų.
9. Savavaldžiavimo normos tekstas palieka plačią erdvę įstatymo taikytojo nuožiūrai ir teisinėje praktikoje susiduriama su šalių argumentų priešprieša: kaltinimo šalis argumentuoja nusikalstamos veikos požymių buvimą, gynimo šalis teigia, kad pažeidimas neperžengė civilinių teisinių santykių ribos. Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusizengimo sudėtį. Kiekvienoje byloje už savavaldžiavimą privalomas nustatyti būtinas objektyvusis požymis – veiksmai, pažeidžiantys įstatymų nustatytą tvarką. Nenustačius būtino nusikalstamos veikos sudėties požymio, baudžiamosios atsakomybės klausimas negali būti sprendžiamas. Taigi neįgavus nusikalstamai veikai (savavaldžiavimui) būdingų požymių, asmeniui gali būti taikoma civilinė deliktinė atsakomybė.
10. Rekomenduoju savavaldžiavimo normą sukonkretinti taip:

Tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo tikrą teisę panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą ir padaręs žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams,

baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

Asmuo šiuo atveju atsakytų už savavališką *savo tikros* teisės vykdymą. *Tariamą* teisės įgyvendinimo faktas neturi būti pripažįstamas praktikoje, nes yra egzistuojantis tik asmens sąmonėje. Savavališkas *kito* asmens teisės vykdymas neturi būti pripažintas savavaldžiaivimu, nes visais atvejais, kilus konfliktui, kaltinamasis ir nukentėjusysis turi būti teisinio santykio subjektais, turi būti susiję su bandymu spręsti kokį nors teisinį ginčą. Turi būti duomenų, kad nukentėjusysis turėjo kokių nors prievolių kaltinamojo atžvilgiu. Taigi vykdant kito asmens teisę, asmenis tarpusavyje sieja tik tarpasmeninis konfliktas, kur tokiu atveju veika kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius. Tam, kad būtų galima išvengti išvengti savavaldžiaivimo atribojimo problemų nuo Administracinio teisės pažeidimo, siūlau panaikinti didelės žalos požymį ir savavaldžiaivimo pirmąją dalį papildyti fizinės ir psichinės prievartos požymiais. Savavaldžiaivimas kaip nusikalstama veika bus pripažįstamas tik tada, kai bus padarytas esant fizinei ar psichinei prievartai, kur didelės žalos požymio nustatymas neteks prasmės. Savavaldžiaivimas, be kvalifikuojamųjų požymių, psichinės ar fizinės prievartos, mūsų nuomone, nėra toks pavojingas visuomenei, už kurio padarymą asmuo būtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Galima teigti, kad yra ne pavojingas, o tiesiog žalingas.

Nukentėjusiajam, įvertinus patirtą žalą savo teisėms ar teisėtiems interesams kaip didelę, nesant smurto, išliks galimybė pačiam nuspręsti, kokios (administracinės ar civilinės) teisės normomis jas ginti, ar įtariamą asmenį nubausti, ar siekti atkurti savo pažeistas teises civilinės teisės normomis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė medžiaga

1. Bulgarijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas//
<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1245689&subID=100109090,100109258#text>
2. Ispanijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas//http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html#
3. Latvijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
4. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. –Vilnius, 2003.
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas. -Vilnius, 2008.
6. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. -Vilnius, 2000.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. –Vilnius, 1996
8. LTSR Baudžiamasis kodeksas. -Vilnius, 1961.
9. Lenkijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas// <http://karne.pl/karny.html>
10. Norvegijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1690/file/c428fe3723f10dcbcf983ed59145.htm/preview>
11. Rusijos Federacijos Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
12. Suomijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
13. Švedijos Karalystės Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
14. Vengrijos Respublikos Baudžiamasis kodeksas//
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

15. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija//

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2=

Vadovėliai, monografijos, periodiniai leidiniai

16. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
17. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2009.
18. Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Lietuvos Teisės universitetas. Vilnius. 2002.
19. Fedosiuk O., Sinkevičius E. Turto problema baudžiamojoje teisėje// Justitia. 1999, Nr. 5-6.
20. Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje// Jurisprudencija. 2001, t. 21(13).
21. Fedosiuk O. Baudžiamosios ir civilinės atsakomybės takoskyra turtinių prievolių išvengimo bylose// Jurisprudencija. 2006, t. 7 (85).
22. Girdenis T. Didelės žalos padarymas valstybei, tarptautinei viešajai organizacijai, juridiniam arba fiziniam asmeniui kaip piktnaudžiavimo sudėties požymis// Jurisprudencija. 2006 7(85).
23. Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybių bei JAV teisėje. Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. T. 1. Vilnius, 1993.
24. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2009.
25. Klimka A. Nusikaltimų kvalifikavimas. Vilnius, 1970.
26. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. 1 T., Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
27. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. 3 T., Vilnius: Registrų centras, 2010.
28. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1 T., Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
29. Marcinauskaitė R. Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje// Jurisprudencija. 2008, t. 11 (113).
30. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
31. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005.

32. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
33. Valikonytė I. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės Ponų tarybos vaidmuo valstybiniame ir politiniame gyvenime XVa. antroje pusėje. Vilnius. 1972.

Teismų praktika:

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 9.// http://www.lai.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=26782
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamasias bylas“//Teismų praktika. 1996, Nr. 3- 4.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“//Teismų praktika. 2005, Nr. 23.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo bylose“//Teismų praktika. 2004, Nr. 22.
38. Lietuvos Apeliacinio teismo nuosprendis Nr. 1A-110/2007;
39. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-509/2008;
40. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-831/2007;
41. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-778/2007;
42. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K- 113/2005;
43. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-666/2007;
44. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-765/2007;
45. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-432/2009;
46. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-323/2009;
47. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2K-389/2010;
48. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis Nr. 2A-7-2/2010;
49. Panevėžio apygardos teismo nutartis Nr. 1S-109-366/2010;
50. Šiaulių apygardos teismo nutartis Nr. 1A-173-210/2009;
51. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis Nr. 1 – 151/2009;
52. Vyriausio administracinio teismo nutartis Nr. N-261-2888/2010.

SAVAVALDŽIAVIMAS IR JO KVALIFIKAVIMAS

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: savavaldžiavimas, įstatymų nustatyta tvarka, savavališkas teisių įgyvendinimas, tikra teisė, tariama teisė, savo ar kito asmens teisės, didelė žala, fizinė prievarta, psichinė prievarta, savavaldžiavimo atribojimo problemos.

Baigiamajame darbe yra nagrinėjama viena iš nusikalstamų veikų – savavaldžiavimas. Taikant praktikoje savavaldžiavimo normą, susiduriama su daugeliu problemų. Norint pašalinti problemas ir neaiškumus, yra būtina atlikti savavaldžiavimo normos analizę. Todėl darbe analizuojamos savavaldžiavimo ištakos ir reikšmė, nagrinėjama ne tik Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme, bet ir kai kurių užsienio valstybių (Rusijos, šalių buvusių TSRS sudėtyje, Ispanijos, Norvegijos, Švedijos, Suomijos, Vengrijos) baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta savavaldžiavimo norma.

Didelis dėmesys skiriamas objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių analizei. Nagrinėjamos savavališkai įgyvendinamų teisių kategorijos. Pateikiamos tikros ar tariamos, savo ar kito asmens teisių sąvokos bei atskleidžiamos teismų praktikoje, dažniausiai pasitaikančios klaidos jas aiškinant. Pateikiama didelės žalos požymio analizė, taip pat šio požymio interpretavimas teismų praktikoje. Subjektyvieji savavaldžiavimo požymiai, t. y., kaltė – pasireiškia tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės nėra. Tačiau jeigu jo klaida yra nepateisinama, nes jis turėjo ir galėjo suprasti, kad iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, tai savavaldžiavimo požymiu nėra. Numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis taikoma tais atvejais, kai savavališkas teisės vykdymas susijęs su fizinės ar psichinės prievartos panaudojimu. Pabrėžtina, kad pagal teismų praktiką, savavaldžiavimas, padarytas naudojant fizinę ar psichinę prievartą, pripažįstamas nusikalstama veika, net ir formaliai nenustačius didelės žalos požymio.

Nagrinėjant savavaldžiavimo atribojimą nuo turto prievartavimo ir kitų teisės pažeidimų, priėjome išvados, kad tik savavaldžiavimo normos sukonkretinimas padės išvengti teismams klaidų ir neteisingų sprendimų.

SELF –WILLED CONDUCT AND ITS QUALIFICATION

SUMMARY

Keywords: self-willed conduct, order established by law, arbitrary implementation of rights, the real right, the alleged right, self or other person's rights, major damage, physical violence, psychological/mental violence, delimitation problems of self-willed conduct.

The final work deals with one of the criminal offenses – the self-willed conduct. Practical application of the norm of self-willed conduct faces some problems. In order to eliminate these problems and uncertainties, it is necessary to perform the analysis of self-willed conduct norm. Therefore, the work examines the origins and significance of self-willed conduct and studies this norm embedded not only in the Republic of Lithuania Criminal Code but also in criminal laws of some foreign countries (Russia, countries of the former USSR, Spain, Norway, Sweden, Finland, and Hungary).

Much attention is paid to the analysis of subjective and objective features. The work covers the categories of arbitrary implemented rights. It presents concepts of real or alleged, self or other person's rights, and reveals the most common errors in court practice when interpreting them. The work contains analysis of the damage features, as well as their interpretation in court practice. Subjective feature of self-willed conduct, i.e. the guilt reveals itself both by the direct and indirect intention. Typical justified mistake of self-willed conduct is when the perpetrator could not and did not realize that in reality there is no personal/subjective right. However, if perpetrator's mistake is unjustified because he could and had to understand that he is not conducting any right in reality, the signs of self-willed conduct are absent. The qualified self-willed conduct is qualified as an offence when the arbitrary execution of rights is related with physical or mental violence. It should be noted that in court practice self-willed conduct by using physical or mental violence is acknowledged as a criminal offense, even if serious damage is not established.

Finally, examining the separation of self-willed conduct from extortion and other offenses, it could be concluded that only concretization of self-willed conduct norm may prevent from miscarriages of justice or false solutions.

Indrė Bilevičiūtė

2010 m. gruodžio 22 d.